TOPYS
RWONOJI
ŁYNY

LWOW
KWIECIEŃ
1939

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

Nr. 4. LITOPYS CZERWONOJI KAŁYNY Kwiecień 1939

ЧИСЛО 4. КВІТЕНЬ 1939.

Левко Мацієвич
славний український летун і конструктор підводних човнів на біпляні Фарман в 1910 р. (До статті на ст. 3.).

Мирон Доля

ВОСКРЕСЕННЯ

РОЗІПНЯЛИ ПРАВДУ НА ХРЕСТІ
І В ГРІБ КАМІННИЙ ПОЛОЖИЛИ.
„НЕ ВСТАНЕ ПРАВДА ІЗ МОГИЛИ!"
КАЗАЛИ В ГОРДОСТИ ПУСТІЙ.

А В ТРЕТІЙ ДЕНЬ ЩЕ СОНЦЕ СПАЛО,
ЩЕ СПАЛИ КНИЖНИКИ Й ЦАРІ,
ЯК ГРІБ РОЗПАВСЯ НА ГОРІ
І ДИВНЕ СЯЙВО ЗАПАЛАЛО.

ВОСКРЕС ЗАМУЧЕНИЙ ХРИСТОС
І ПОВНИЙ БЛЕСКУ, ПОВНИЙ СЛАВИ,
ПІШОВ МІЖ НАРІД НЕЛУКАВИЙ,
ВТИШАТИ БІЛЬ ГОРЯЧИХ СЛЬОЗ.

І ВІД ТОДІ, КОГО ЗНЕМОЖЕ
ТЯЖКА НЕДОЛЯ, СУМ ПРИБЄ,
ТОЙ ВОСКРЕСЕННЯ, СИНУ БОЖИЙ,
ЧУДЕСНЕ ЗГАДУЄ ТВОЄ...

„Пісня українців, що гинуть за волю"

Серед архіву рукописів і матеріялів „Л. Ч. К." знайшовся витинок з російського часопису „За свободу", з невідомої дати, а саме фейлетон: **А. Розвадовскій: „Отривкі із воспомінаній".** Автор описує у цих споминах вїзд Денікіна до Києва в 1919 р. і свій побут у вязниці київського Г. П. У. в 1922 р Одну частину цього спомину цікаво буде прочитати читачам Л Ч. К.

В ті дні, коли я ще перебував у ҐПУ при Єкатеринській вулиці в колишнім домі губернатора, ҐПУ засудило на смерть 96 осіб із повстанкомів. Їх зігнали у дві суміжні камери при комендантськім ҐПУ. Вікна цих камер виходили на подвіря, напроти мого вікна на другому поверсі.

Перед вечором в навечеря розстрілу у камері засуджених відчинилось вікно і в нім показалася одна з засуджених жінок. Була це якась Винокурова, бльондинка, літ 20 — 28, в повнім розквіті російської (!) красоти. Взявшись піднятими руками за крати, вона піднесла очі в небо і звучним, мельодійним голосом заспівала „пісню українців, що гинуть за волю" Вона була в одній сорочці, тому що більшість з них подерло на шматки свою одежу, щоби чекісти не заставляли їх перед розстрілом роздягатися. Широкі рукави її сорочки скотились і обнажили білі, гарні руки. Ніжна мельодія, повний смутку голос і слова пісні були такі чудові, що, здавалося, надходячий вечір застиг і старався припізнити страшну ніч.

Нараз крик: „Закрой вакно" сколихнув тишину, заворушену піснею. Відчиняти вікна було заборонено і тому вартовий, що ходив попід вікнами, гукнув на співачку, але пісня не переривалась. Винокурова мовби не чула. Навіть не глянула на вартового. Вартовий перейшов через подвіря і підійшов до вікна. „Закрой вакно, я тєбє гаварю" — повторив вартовий. Жінка, не перериваючи пісні обкинула його скорботним поглядом і знову піднесла очі у щораз темніше небо.

Вартовий, переступаючи з ноги на ногу оглянувся зпід лоба довкруги себе і відійшов. За хвилину, він, оглядаючись назад, приблизився знову до вікна і, приклавши до плеча рушницю, крикнув напів сердитим, напів благальним голосом:

— „Закрой вакно, нєто стрєлять буду!.."

Жінка, не спускаючи очей, зняла з крат руки і обнаживши перед дулом рушниці високі, білі груди, співала дальше. Я, схопившись за крати мого вікна, чекав на вистріл. Але вистрілу не було. Вартовий, оступенілий, стояв хвилину з націленою рушницею. Пісня плила, рушниця опускалась. Нараз вартовий в розпуці шпурнув від себе рушницю ,закрив долонями обличчя і припавши цілим тягарем свого тіла до дерева — завмер. Рознісся пронизливий свист. Вартовий тяжко сів на край фонтани і не відіймаючи рук від обличчя оперся ліктями на коліна. Прибіг командант, підняв рушницю, штовхнув нею вартового і казав іти. Вартовий безвільно підвівся і ліниво пішов. За кілька хвилин привели на місце вартового — китайця. У вікні біля жінки появилося два чекісти, відірвали її від вікна і поволікли у глибину камери Вікно затріснули і закратовані шиби закрили все від очей.

Сходила ніч, загортаючи своїм серпанком чрезвичайку. В глибині подвіря рознісся гуркіт пущеного самоходового мотора...

Коли прийшов ранок, промінь сонця освітив відчинені вікна камери, в якій ще вчора бодро держалось 96 людей.

Камери були порожні.

З рос. переклав **В. С. Л.**

Левко Мацієвич

славний українець - летун і конструктор підводних човнів (1877 — 1910).

Подав: *д-р Ілля Витанович.*

Левко Мацієвич Світлина з 1909 р.

В історії української військової традиції треба нам зберегти память про цього „чудесного україїнця“ — як його чужі називали. Бо хоч формально був він на чужій службі, серцем був він усе при своїх, всі свої найкращі почування віддавав на службу рідній справі. Це ж близький співробітник і духовий сопутник більше нині відомого українського самостійника, заслуженого для відродження українського національного війська — **Миколи Міхновського.** Оба вони пили воду з однієї криниці молодости, оба леліяли спільні ідеали.

І не лише національна гордість підказує нам згадувати й розпамятувати життя й славу нашого „чудесного“ земляка. Нині, в добі неймовірної напруги людської волі й розуму, в добі безумних просто технічних перегонів людських ґеніїв, **Левко Мацієвич повинен стати патроном молодого українського покоління,** прикладом його життєвого систему, інтеліґенції, символом відваги. Був це тип нового чоловіка й модерного українця, що в своюму характері гармонійно сполучував високу інтеліґенцію, трудолюбивість, невгнуту енерґію, глибокі почування й тугу за ідеалами.

Закоханий в машині, любив її як воїн зброю, з її поміччю старався він збагнути найглибші таємниці природи. Та не підходив він до них з зарозумілістю „малого бога“, з легковаженням, лише з подивом і поклоном її великій премудрості — він **чесний змагун і побідник.**

Про Левка Мацієвича, про його діяльність і ідеали, за його життя знали тільки ті найближчі, що з ним зустрічалися. Провідні круги молодого українства, з якими співпрацював, мусіли за життя й довший час по його смерті скривати всі подробиці його заслуг для національної справи. А в найвищих військових кругах і царського, російського двору, в яких обертався Мацієвич, теж не можна було всіх втаємничувати в військово-технічні винаходи й задуми ґеніяльного українця. Таємниці його й талант треба було пильно берегти для назріваючих воєнних цілей. Задля його таланту й незвичайного характеру найвищі військові, рос. чинники шанували його національні почування, з якими не скривався: кликали, бувало, його Левком так, як називали його свої вдома й товариші-земляки, крізь пальці часто дивилися на його участь в українському національному русі, якого Мацієвич не покидав до самої смерти, наскільки на це позволяли йому обставини його військової служби й праці над щораз то новими винаходами в ділянці воєнно-корабельного будівництва й летунства.

Народився Левко 1. січня 1877 р., в містечку Олександрівці, в чигиринському повіті. Родина Мацієвича походила з козацького стану й відтак причислялася до дрібного дворянства. Мати — з дому Підгаєцька, походила з попівської родини на Київщині.

Батько Левка служив книговодом в цукроварнях на Київщині, Харківщині, на Волині, мав чисельну родину (9-еро дітей), великих достатків вдома не було, але родичі дуже піклувалися образуванням дітей. Левко скінчив ґімназію в Києві і записався до Технольоґічного Інституту в Харкові. Пристрасть до машини виявляв уже малим у родинному домі, де часто говорилося про нові технічні досягнення в цукроварні, з батькового призвання перейняв математичну точність і витривалість у праці, українська національна стихія, серед якої виростав, напхнула його творчою уявою й щирою любовю до рідного народу.

Гарний з виду, незвичайно товариський і характерний, серіозний у праці, був звичайно Левко любимцем учителів і товаришів. Ніколи, кажуть, не було в нього розбіжности між думкою, словом і ділом.

Як молодий студент звертав увагу великими своїми спосібностями, але не поринав зовсім у своїй специяльности й не тікав від студентського, громадського життя. Прийшов Мацієвич до Харкова тоді саме, як кількох молодих студентів-українців під проводом Д. Антоновича й М. Русова заложили студентську „Громаду“. До неї приєднався й Мацієвич з своїм близьким товарищем О. Коваленком (відомим відтак самостійником, який по невдалім повстанні на панцирнику „Па-

тьомкін", де він служив, утік закордон — після війни, на еміграції був доцентом У. Госп. Академії в Подєбрадах) В 1899 р. посилала „Громада" Мацієвича [illegible] з галицькими [illegible] й він по повороті читав на „Громаді" в Харкові реферат про політичне життя в Галичині Коли пов стала Revол. Українська Партія. Мацієвич належав до її основників і був активним її членом. Тоді саме, як Мацієвич закінчив Технольогічний Інститут, в харківській РУП почалися тертя, було в ній навіть дві окремі „Вільні Громади". Один гурток давав у програмі й тактиці РУП першенство національним ідеалам, другий признавав їм лише другорядне значіння, часом навіть легковажив їх. Мацієвич належав до першої ґрупи. В двох програмових відозвах, які ця ґрупа видала, ясно виложено нац.-політичний світогляд її прихильників і Мацієвич мав бути автором тієї програми.

На тлі тих світоглядових розходжень РУП розкололася. З неї вийшли самостійники з Миколою Міхновським на чолі й заложили Національну Українську Партію, друга ґрупа перетворилася відтак в У.С.Д.Р.П., з якої згодом ще відкололася скрайно марксівська ортодоксійна „Вільна Спілка" Мацієвич духово належав до тієї ґрупи, з якої відтак вийшла відома політична брошура „Самостійна Україна", й хоч самий, тому, що виїхав з Харкова, не вступив до Н.У.П. і орґанізаційно залишився в РУП і пізніше співпрацював з членами У.С.Д.Р.П., він не перестав обстоювати постуляту Самостійної України й солідаризуватися в тому з гуртом Міхновського.

Ще в Технольоґічному Інституті зацікавився Мацієвич корабельним будівництвом, відбував практику в торговельній, чорноморській фльоті, а коли одержав диплом інженера з відзначенням і представив проєкт броненосного крейсера, прийнято його в корпус корабельних інженерів і 1902 року почав він відбувати службу в севастопільському порті. Тут починається його діяльність, як видатного воєнно - корабельного інженера-конструктора. Свої конструкторські здібности виявив він тут на становищі помічника конструктора воєнних судев „Очаків" і „Іван Злотоуст", дістав нагороди за деякі технічні поліпшення уладження воєнного порту й той дебют промостив йому дорогу до Морської Академії в Петербурзі. Закінчив Академію в 1906 р. з блискучим успіхом і залишився вже в Петербурзі, призначуваний на відповідальні місця в заведеннях будови воєнних кораблів.

На конкурси Морсь. Мін. висилає Мацієвич щораз нові проєкти з ділянки будови воєнних кораблів, охорони портів тощо й дістає цілу низку перших премій і нагород. В 1905 р. одержав дві премії за проєкти протимінних заборол, в 1908 р. на 10 ріжних представлених проєктів принято лише Левків проєкт забеспеки боєвих кораблів від плаваючих мін. Приділений до Морського Технічного Комітету корабельний інженер-капітан Мацієвич в 1908-9 рр. випрацював і представив на конкурс **15 проєктів конструкцій підводних човнів.** За них дістав високі признання й нагороди та добув собі перше місце серед конструкторів, морських старшин-інженерів. Часто посилають його закордон для студій воєнно-морських справ, 1907 року їздив Мацієвич спеціяльно в Німеччину до Кіль, щоб довідатися й пізнатися з питанням підводного плавання. Рівночасно був він викладачем при вишколі рисівників, механіків і молодих морських старшин. Готовився теж до професури в Морській Академії й мав усі дані дістатися на те становище, правда не без перешкод з боку заздрісних товаришів і тих, що їх фінансові надужиття викривав при будові воєнних кораблів. Тимчасом почав цікавитися конструкцією водного літака й з того взагалі почав цікавитися авіятикою. Простудіювавши справу, дістав високе призначення в тій ділянці.

За весь час своєї відповідальної військової служби, працюючи інтензивно як конструктор-винахідник, пробуваючи часто закордоном, рівночасно не переставав Л. Мацієвич співпрацювати в українському громадському життю, як видатний учасник і ініціятор.

В севастопільському порті старався освідомлювати в національному дусі підчинених собі будівельних робітників і матросів, уладжував Шевченкові свята, українські вистави й притягав до участи в них місцевих малосвідомих інтелігентів малоросів.

В 1903 р. підчас відслонення памятника Котляревського приїхав зі Севастополя в Полтаву; брав тут участь у нелеґальному зібранні місцевої організації, де обговорювано справу відношення РУП до свята. Мацієвич був одним з немногих учасників зібрання, які обстоювали, щоб святу надати велике національно-освідомлююче значіння мимо заборони влади. В тому напрямі брав він підчас свята активну участь, де тільки було можна.

Коли переїхав у Петербург, старався бути в курсі всіх політичних і культурних починів тамошньої української громади. В часі одної закордонної поїздки з урядового припоручення в 1905 році, приняв рівночасно на себе обовязок репрезентувати РУП на зїзді чеської соціял-демократії. В тому ж році брав участь у зїзді орґанізацій поневолених народів Росії. В грудні 1905 р. брав участь у II. зїзді РУП в Києві й за його грошевою допомогою почав тоді виходити місячник партії „Вільна Україна". Вкладав теж багато власної орґанізаційно-адміністраційної праці й матеріяльних коштів у інші видання РУП. М. і. приймав участь в коштах і виданні партійного видавництва „Боротьба", що почала виходити в Галичині, відтак у Петербурзі. За його видатною грошевою допомогою орґанізувалася праця українських послів першої й другої думи в клюбі „Українська Громада", користали з неї українці студенти вищих петерб. шкіл, чимало грошей, зароблених новими винаходами і конструкціями жертвував Мацієвич на видання петерб. „Українського Вістника", „Вістей з Думи". Допомагав матеріяльно київському „Слову", завдяки його грошевим коштам виїздили часто делеґати українських орґанізацій на звязок до Галичини. Всюди старався Мацієвич бути в найживішому осередку українського нац. руху, хоч не приймав там якоїсь провідної ролі, але скрізь був і робив що міг, чого від нього вимагали, виконував доручення совісно, точно. скрупулятно. Менше цікавився партійними дискусіями, але не переставав цікавитися взагалі національ-

ними справами й матеріяльно їх підпомагати.

Дивувалися всі часто, особливо партійні принціпіялісти, як то він міг годити свої національні почування і таку жертвенну громадську працю зі своїм службовим, військовим і таким високим та відповідальним становищем.

На початку 1910 р. виїхав він з припоручення уряду до Франції доглянути й полагодити закуп літаків для военних цілей. В Парижі зєднав він собі велику пошану як військовий і технічний знавець. М. і. значно понизив всі кошти замовлення рос. уряду на літаки, які фабрикували міжнародні спекулянти несовісно й дуже підбивали ціни на отту, мало ще тоді кому знану модерну зброю. Маціевич літав на всіх знаних тоді типах літаків, перевірював їх, добачував недостачі, креслив поправки й поліпшення. Завдання своє виконував на велике вдовілля високих військових рос. кол і був призначений на інструктора летунів в Петербурзі, а самий вибився на перше місце військових летунів. Слава й популярність Маціевича найкращого летуна рос. армії росла з дня на день. Всі подивляли його холоднокровність, прецизію злетів, відвагу, всі хотіли з ним літати, члени царського двору, міністри, найвищі військові, славні тодішні письменники й журналісти, щоб пізнати велике чудо. Це перетомило сили Маціевича.

Мав початися під найвищим протекторатом авіяційний тиждень, в якому Маціевич мав показати своє мистецтво й тисячі ждали, щоб йому приглядатися на аеродромі. Маціевич перетомлений не мав великої охоти летіти, думав лише піднестися на яких 500 метрів і повернути. В тихий, осінній вечір 24. вересня 1910 піднісся Маціевич на Фармані, але на висоті яких 500 метрів, нагло сколихнувся літак і на очах десяток тисяч глядачів випав славний летун і за хвилину тіло його мертве найшли забите в землю серед аеродрому, а скоро недалеко впав теж розбитий літак. Ахнула товпа й заніміла, пронісся жахливий крик розпуки молодої Маціевичової дружини, що з донечкою теж вийшла дивитись на славу любого чоловіка й побачила його славну смерть.

Таких похоронів, які мав Маціевич, не бачив Петербург. Тисячі вінців, від царської родини почавши до молоденьких ґімназисток, робітничих орґанізацій, земляків з України, вкрили його домовину. Всі зорґанізовано приходили поклонитися герою, сотки тисяч провожали його на вічний спочинок, найкращі письменники й поети славили його в віршах і ґазетних фейлетонах у цілій імперії й закордоном.

А найбільше сумували по ньому в тихій тузі земляки. Уладили з приводу його смерти в громадському клюбі академію з головним рефератом петербурзького його друга С. Петлюри.

Ледви 33-літний відбув свій останній лет у вічність капітан Левко Маціевич, вірний син української нації, що скоро збіралася святкувати своє воскресення, якого він так прагнув та якого її так було треба в ту годину.

Погиб так, як годиться героям, що й по смерті зостаються живими, що „по них не плачуть... до їх не долітають погрібні дзвони. Слава надіває вінок на їх достойні чола і їхньою кровю на кожнім серці записує їх імена...." „Єсть такі діла, есть такі смерті, які роблять честь усім країнам, усім націям, всій людськости..." — потішали себе й заглушували свій біль по смерти дорогого Левка київські українці в „Раді", а близький товариш його поет Вороний згадував Левка в „Українській Хаті" й зараховував товариша до тих вибраних, „що з залізною послідовністю, крок за кроком і без ґвалту крику виконують свою програму життя, і тільки близькі дотичні сфери бувають ознайомлені з їх діяльністю; благородні і тактовні, вони, завдяки своїй людяній вдачі, притягають до себе загальні симпатії, і пошану, і любов, але справедливе розуміння, належну оцінку їм складають лише через довший час по їх смерти, коли при нагідних обставинах буває можливість розкрити та оголосити сторінки їх інтимного життя. Тоді лише на весь зріст виявляється їх велитенська постать".

Левко Маціевич з жінкою на біпляні Фарман 1910 р.

„Є імена, скромні і непомітні, навіть незнані ширшому загалові, що серед тиші і темряви несподівано враз спалахують огняним смолоскипом, загоряються зіркою і сяють провідними маяками в історії людськости. Се імена таємничих безумців, що засягають собі світової слави!..."

Великий біль має в собі теж іскру відродження й сили. В геройськім житті й смерті Левка Маціевича багато болю, а й багато сили*).

*) На пошану памяти Л. Маціевича вийшла в Петербурзі 1912 р. окрема книга зі споминами про нього багатьох близьких йому українців і росіян.

Повстанчий рейд Кінної Бриґади от. Шепаровича

Написав: *Лев Шанковський, б. підхор. У.Г.А.*

(Докінчення)

4. травня пополудні*) займає Чорноморський полк становища під Джугастрою, на висотах на північ від неї. Поруч з нами Київці і всі, хто жив і був в обозах і нестроєвих частинах Армії. Тут в першій лінії пан-отець Пащевський, тут жіноцтво з обозу, а між ними Галя Федак-Шепарович. Участь Чорноморського полку в боях під Джугастрою підкреслюю! Ніде нема про те згадки, а я про це свідчу, як очевидець і учасник цього бою в складі Чорноморського полку. З документів полк. Доценка виходить, що в цьому часі Волинська дивізія далі атакує Крижопіль. Можливе, але Чорноморський полк був під Джугастрою. Зрештою все це було помішане всуміш. Пригадую собі, що поруч мене лежав у лінії Галичанин-підхорунжий зі Заліщик з Гал. Техн. Куреня з Балти. На жаль, забув його прізвище, хоч ми вже стало обидва трималися і разом „ввійшли" до Ямполя 6 травня. Від цих подій ми й не бачились і не знаємо, що з нами діється, хоч тоді заприятелювали якслід. Там під Джугастрою ми окопались і почали острілювати наступаючих большевиків. З нами в лінії дві гармати і багато скорострілів. Большевики засипують нас ґранатами і скорострільним вогнем. Негайно зявляється на коні от. Тютюнник і тоді коли ми як миші поховались за наші „укріплення", цей преспокійно розїзджає собі конем здовж лінії і потішає нас, що фронт вже недалеко і це останнє наше зусилля. Наші гарматки пукають і собі, але коли большевики підійшли вже на яких 300 м., ці повтікали. Довелось і нам відступати до села Джугастра. Я був вже такий голодний, що прийшовши до одної хати і побачивши в сінях бочку, в котрій квасився борщ, мало не цілий заліз до неї, сьорбаючи цей божеський нектар. Звідтам ми рушили до протинаступу. Зірвалася страшенна весняна буря. Наперед закурило так, що світу Божого не було видно. Почало греміти, а далі люнув дощ, як з ведра. Не знаю, чого настрашились большевики, чи нас, чи дощу, а все одно дали пятам знати. Та всетаки протинаступ коштував багато вбитих і ранених Чорноморців і Київців. В ночі (з 4 на 5 травня) ми рушаємо в порядку на село Вільшанку. Раптом ми чуємо з боку Вільшанки гарматну і скорострільну пальбу. Це нас задержує і ми ночуємо в полі. Ранком підходимо до Вільшанки. Перше, що нас вдаряє, це розстріляні большевики, між ними дві жінки, одна з них молода і гарна. Тут довідуємось про причину нічної стрілянини. В селі заночували преспокійно одна бриґада 41 сов. дивізії і наші. В ночі натрапили на себе і в висліді бриґада попала нашим у полон. Про події у Вільшанці розказує п. Галя Федак-Шепарович в одному з календарів Червоної Калини.

У Вільшанці закладаємо з заліщицьким підхорунжим окремий повстанчий загін у складі двох осіб і подаємось на Вербку. Коло північного входу до цього села над річкою Марківкою бачимо частину якогось обозу і відпочиваючу кінноту з червоними шликами. Із вдоволенням запримічуємо, що є в обозі полева кухня і довідуємось, що вариться чорна кава. Цеї кави рішуче домагався шлунок. Раптом дивлюсь і очам своїм не вірю. На сухоребрій шкапі, яка заледви ногами волочить і яку ніякі спроби не в силі примусити, щоби пішла чвалом, їде у власній своїй особі сотник Лев Шепарович, командант Звідомного полку і телефонічний референт Начальної Команди. В цьому полку, під його командою доробляввся я „шаржі" Скільки його й не бачу, зараз мені пригадується Чортків, розляпане болото-сметана на вулиці і наша сотня, що вертає з військових вправ десь коло Ягольниці. Самі станиславівські однорічники. По боці сотник Шепарович і його адютант пор. Ліщинський. „Сотня співати" — лунає приказ, а сотня ні чичирк. Язики й так на бороді. „Сотня долів" — кричить пор. Ліщинський і ми вже з болота ледви носи виставляємо. А Льонко тільки солодко посміхається на боці. „Сотня ходом руш" і вже лунає з сотні молодечих грудей: Коло млина яворина і т. д. О вміли вони добре вчити військової дисципліни розіндивідуалізоване юнацтво з цензусом середньої освіти! Тому не дивниця, що коли я побачив свого бувшого начальника на такому Розинанті, злорадісно втішився, але зі свого боку не забув його потішити, що зараз буде кава. Йому зрештою завдячую життя, бо щиро піклувався мною, як я був хорий на тиф. Але Льонко відповів, що ми здається цеї кави пити не будемо, бо де тільки він зі своїм Розинантом не приїде, зараз там большевики роблять наступ. Так вже третій день і ніч тягне їх немов якимсь маґнесом. Поза тим турбувався долею своєї Галі, котру загубив і не був в силі віднайти. Я його потішив, що перед боєм під Джугастрою бачив її в якійсь повозці та щиро поділився з нею тютюном, добутим в большевицькім обозі. Мабуть її, як і інших обозників зігнали Київці і Чорноморці до розстрільної. Де вона вечором поділась, цього я вже не знаю. Але не поговорили ми й кілька хвилин, як Льонків маґнес почав ділати. Над нашими головами трісло декілька шрапнелів і від Яланця показалась лава ворожої кінноти. Наші червоношлишники на коні та через місток до села. За ними ми з заліщицьким підхорунжим. На цьому містку збились в одне підводи,

*) Ґен. Павленко пише в своїх споминах, що Савчиновський бій та бій під Джугастрою відбувся 3. травня. Це рішучо помилка! Події ці відбулись 4. травня, в чому згідні зі мною інші жерела. До Ямполя ми прийшли 6-го травня в пятницю, це пригадую собі зовсім певно.

Частина відділу т. зв. кавал. коней У. Г. А. з чет. Гавриляком Мих. на чолі, підчас перегляду та проходу в постою Шалямоні біля м. Чопу в Закарпатті. І. Бриґ. Кавалерії. Світлина з дня 21. IV. 1921 р.

люди, а навіть два верблюди, що їх добули наші на большевиках. Оцим верблюдам дуже не подобався Льонків Розинант і вони його оплювали якоюсь зеленою флеґмою. Навіть Розинант від цього повеселішав і побіг кілька кроків чвалом. Зрештою не було часу сміятися. Ми з підхорунжим примістились на возі, на якому були музичні інструменти (і це возила Армія У. Н. Р. в Зимовому Поході!) Була це селянська підвода. Дядько бачучи недалеко большевицьку кінноту затримав віз і каже, що далі не поїде. Га, як так, то годі, ми з підхорунжим з воза і далі пішки на втікача поза городи. Льонко поїхав вулицею на свому Розинанті і його дігнали большевики, та якось його лишили проти тодішніх звичаїв живим. Ми з балки, в якій було село, дістались на горбок, де вже наші окопались і почали острілювати кінноту. Вона зрештою навіть не показувалась зі села. За хвилю повагом виїхав зі села на свому Розинанті сотник Шепарович і ми вже в трійку подались здовж річки Марківки. В одному місці треба було її перейти і тут довелось Льонкові попрощатись на віки зі своїм Розинантом. Річка була собі багниста і сердега Розинант застряг так, що не міг рушитись. По хвилі положився і не було вже такої сили, щоби його рушити з місця. Тут вдруге верблюди побачивши свого кінського кузина в такій ситуації оплювали бідного Розинанта, що вдоволено відпочивав по воєнних трудах. З жалем покинув Льонко свого товариша і далі вже пішов з нами пішки. Разом ми вийшли на шлях, що веде з Рудниці до Ямполя. Тут почалась суперечка, сот. Лев Шепарович конечно хотів вертати до Вільшанки, бо там згідно з його відомостями був штаб Армії, а ми перли праворуч. Надїхали молоді селянські хлопці на конях. Як від них Льонко довідався, що найближче село Качківка, ми подались туди, бо Льонко там мав знайомого, що був членом Трудового Конґресу в Києві. В нього ми й загостили. Там довелось вперше за довгий час зїсти ложку гарячої страви. Пригадую, подали нам кулешу з молоком, до котрої я забрався з таким великим апетитом, що раптом мені пустилась кров з носа. Та проте я не перестав їсти кулеші та пішов полокати ніс, як вже не було кулеші. Вперше від тижня ми спали в ночі якслід. На другий день ми вже були в Ямполі, де застали І. Кінну Бриґаду, а в ній всіх живих та здорових. Віднайшлась і Галя Шепарович. Мене в Бриґаді числили пропавшим і тому Ромко Шепарович з великої радости, що минула його відповідальність перед „фамілією" за мою особу (так він собі виобразив!), того дня проти свого звичаю ставив.

* * *

За цей час, як я воював з Чорноморцями і на власну руку, І. Кінна Бриґада по невдачній Савчиновській атаці на ліс перейшла до Вільшанки ,де був штаб Армії. Там захопив їх нічний сполох і метушня, що на довго залишиться в споминах учасників. З цього часу, Бриґада остає знову в розпорядженні Команди Армії і з нею, як її авангард переходить в район Ямполя. 6. травня в наказі Комдивам Запоріжської, Київської, Волинської, от. Шепаровичу та полковнику Удовиченкові Командарм писав, що скінчився історичний похід, який привів Армію до злуки з військами Головного Отамана.

Рівно місяць минув, як Бриґада підняла жовто-блакитний прапор у Тирасполі. Від цього часу Бриґада зробила 400 верстов в запіллі ворога і за цей час мала 10 більших боїв і сутичок з ворогом, в цьому тільки одна покінчилась невда-

Частина відділу т. зв. кавал коней У. Г. А. з ґрупи ген Кравса, по переході Карпат. Перегляд коней в постою Шалямоні біля м. Чопу в Закарпатті. Попереду чет. Гавриляк Мих. і воєн. хор. Ґедзук. І. Бриг. Кавалерії. Світлина з дня 13. III. 1921 р.

чею. Знову такі бої, як кінний бій під Бобриками або атака 2-го кінного полку на стацію і броневик (!) під Вапняркою сміло можуть залишитись як лаврові листки у вінку бойових чинів галицької кінноти. Бої від 1—5. травня тривали безперервно день і ніч. Тоді Кінна Бриґада в складі Армії УНР розбиває до щенту XIV. сов. армію. Втрати ворога були величезні. До рук Армії УНР попадають штаби 31, 45 і 60 сов. дивізії, 3 бриґади 41 сов. дивізії, безліч полонених, обози(поверх 1000 возів добуває в Савчиновському лісі І. Кінна Бриґада), безліч військового майна, гармати, скоростріли, технічне майно, канцелярії, гроші, інтендантські склади. Не було просто фізичної змоги цього всього забрати, що покинула на шляху відвороту XIV. сов. армія. Знищено 3 ворожі броневики, здобуто безліч добрих верхівців (вже в останньому дні Зимового Походу розбито червону козацьку Бриґаду Байлова і добуто Запорожцями багато верхівців). XIV. сов. армію розбито на невеличкі відділи, що рятуючись від української армії і повстанців (Волинець, Голуб, Заболотний) розбіглись панічно, ховаючись по лісах і яругах.

* * *

По закінченні Зимового Походу Армія УНР концентрується в районі Ямпіль, Кітроси, Вербка, Яланець, Писарівка. Мета концентрації перш у всього відпочинок перемучених до краю частин і їх реорґанізація до походу на Одесу. Кінна Галицька Бриґада, залишається в с. Русова в армійській резерві. Наказом з 10 травня 1920 року Бриґада має реорґанізуватись в один кінний полк (пізніше 5-ий Херсонський кінний полк), якому приділюється також І. батерію в складі 2 гармат доставлених полк. Удовиченком. Полк має комплетуватись Галичанами і Наддніпрянцями. Пізніше утворюється в Ямполі 5-у Херсонську дивізію, до котрої входять переважно галицькі недобитки з інших галицьких частин, що перейшли на бік Головного Отамана у Винниці та Бердичові. Утворюється також 5-ту Запасову Бриґаду (от. Кнітель), що переводить мобілізацію і вишкіл новобранців.

*

Полк. Доценко, чомусь з надзвичайним поспіхом і насолодою, наводить в свойому Зимовому Поході документи про те, як І. Кінна Бриґада в Ямполі деморалізувалась (Пор. стор. CXII.): „25. IV. до армії приєдналась кінно-галицька бриґада отамана Шепаровича і відразу почала виконувати бойові завдання". На цій самій стороні, на долі: „Примітка: Бриґада от. Шепаровича дуже скоро почала деморалізуватися (коли?! чи ще в Зимовому Поході?! — прим. моя). Отцій деморалізації треба конечно посвятити декілька слів.

8. V. 1920 р. Полк. Долуд звертає писемно от. Шепаровичу увагу, що до відома команди Армії дійшло, що частини І. Кінної Бриґади улаштували в Ямполі мітинґ. Мітинґ в українській армії не може бути. Старшини і козаки, можуть відійти на батьківщину законним шляхом. Майно і зброя це власність армії У. Н. Р.

13. V. 1920 р. Отаман А. Вовк предкладає Командармові У.Н.Р. рапорт начальника контррозвідки Київської дивізії про „деморалізацію" І. Кінної Бриґади зі своїм висновком, щоби розвязати Кінну Бриґаду і розділити старшин і козаків по ріжним частинам. Рапорт цей настільки характеристичний, що народжу його без змін в цілості:

„По даннім контр-розвідки в цей час галицькі частини, оперуючі з нами здеморалізовані ріжними провокаційними чутками, що поширюються можливо з определеною метою, серед козацтва. Очевидно політ. свідомість як старшин так козаків *настілько примітівна* (підкр. моє), що вони в розборі українського питання відріжняють Галичину від Наддніпрянської України. Сучасних політичних обставин *не розуміють* (!). З того часу як дійшли чутки про Українсько-Польський договір настрій настілько занепав, що на кожному кроці чуєш лише бабське зітхання і трусливе заглядування в перспективи.

Військового духу, бойового настрію, *який і раніше не дуже помічався* (!підкр. моє), зараз абсолютно не має... Від брігади Шепаровича

Ґрупа кавалеристів і артил. з відділу т. зв. кавал. коней У.Г.А. з кмдтом чет. Гаврилякoм Мих. в дворі Шалямоні біля Чопу в Закарпатті. І. Бриґ. Кавалерії. Світлина з дня 13. III. 1921 р.

Світлина з дня 18. XII. 1920 р. в постою у дворі Шалямоні біля Чопу в Закарпатті. Члени У. Г. А. усіх родів зброї з ґрупи ґен. Кравса по переході Карпат. Зазначені зліва: 1. Микитка — піх. 2. сотн. Зубрицький — кмдт артил. 3. полковник Стефанів — кмдт ґрупи У. Г. А. полишеної в околиці м. Чопу, 4. чет. Гавриляк Мих., кмдт запасної сотні 2 кінн. полку, передтим II. кінн. сотні, 5. хор. ? 6. чет. Панас Мих. кмдт II. кін. сотні (у білій кучмі стоїть!) Помер у Празі підчас студій. I. Бриґада Кавалерії.

післана делеґація, можливо самочинно, до Могилива Подільського для вияснення справи договору. Козацтво жде її повороту, після чого, як заявляє, вирішить, що має робити. Помічається тенденція роздати селянам зброю а самім разійтись по домівкам. Зараз наблюдається одіночне дезертірство, яке незабаром прийме масовий характер...

Треба сказати, що *„гастролірування“* галицьких частин то в Денікіна, то в большевиків не могло не мати вплива на моральний і бойовий стан армії, — *вона росклалась;* попередньої дисципліни вже не має. От-же висновок звідсіля такий: Нів-якім разі не можна на далі залишати *окреме* (підкр. одиґіналу) існування галицьких частин,—вони або ж кинуться знов в якусь авантюру, або розбредуться. Присутність в армії частин з таким настрієм буде деморалізувати наші дисципліновані частини і безумовно зле впливати на окремих старшин і козаків Галичан, які находяться в наших дівізіях... Підписано: осаул Дишлевий“.

У відповідь на це все от. Шепарович доносить от. Тютюннику, що він сьогодні прибув до обозу бриґади, говорив з людьми, зясував їм справу і загальну політичну ситуацію, а також оголосив, що хто не бажає служити в армії, може відійти до дому. Відійшло всього 27 чоловік, в тім 6 старих і 10 хорих. Решта присягла на вірність Україні. Шепарович просить відвести бриґаду в глибоку резерву, де обіцяє привести її до порядку і раз на все скінчити це питання.

Треба підкреслити, що в Ямполі *відсунено* чомусь любленого всіми от. Шепаровича від впливу на свою бриґаду. Обовязки команданта бриґади виконував тоді сотник Ярий. До повного виконування обовязків команданта бриґади от. Шепаровича вже більше не допущено. Він виїхав внедовзі до Станиславова, де задержався у своїх далеких галицьких свояків, а по закінченні війни виїхав до дому до Відня.

Не „гастролірування" у Денікіна і большевиків було причиною здогадної і переяскравленої зрештою „деморалізації" галиць. частин в Армії У.Н.Р. Годі теж називати „гастролірованням" оці періоди життя нашої армії, які були наслідком відомого „чотирокутника" смерти.

Ми-ж козаки I. Кінної Галицької Бриґади памятаємо добре отцей ентузіязм, що огорнув нас і павленківців, як 25 квітня стрінулись в перше розїзди обох армій.

Дня 24. VIII. 1920 р. всі Галичани (90% херсонської дивізії) покинули фронт на Дністрі і подались на Чехію.

Переходом до Чехії закінчила свої бойові чини на Українській Землі I. Кінна Бриґада як 5-ий Херсонський Кінний Полк. Дня 20. серпня 1920 року стан полку виносив ще 137 шабель. При бриґаді перебували тоді ґен. Кравс, полк. Вольф і інші вищі старшини б. Галицької Армії.

Закінчуючи спомини про I. Кінну Бриґаду не можу не згадати при кінці про тих старшин Бриґади, що творили її історію. Це були переважно, нікуди правди діти, чужинці, але їх відданости українській справі не потребує соромитись українська нація. Вони на причуд скоро зукраїнізувались зовсім, вивчили українську мову, зукраїнщили свої прізвища (як н. пр. брати Руменовічі на Романович, Ярри на Ярий і т. д.).Вони й дальше служать українській справі, як вміють і розуміють.

Командантом Бриґади був отаман Едмунд Шепарович, далекий кревний наших галицьких Шепаровичів, син австрійського полковника (у світовій війні ґенерала) Фелікса Шепаровича і здається німки або мадярски Едлє фон Шепаї, рітмайстер австрійської кавалерії. Батько його походив з Галичини, був сином учителя Михайла Шепаровича і внуком о. Михайла Шепаровича, здається пароха Лукавиці коло Стрия і як типовий „невдачник"

і „неук" пішов до кадецької школи, активізувався і зробив в австрійській армії карієру. Підчас світової війни командував якоюсь частиною в Перемишлі, попав у російський полон і помер десь в таборі на Сибірі. Як мало на жаль мали ми в австрійській армії таких „невдачників"! На пальцях одної руки можна їх всіх перечислити: Вітошинський, Кобилянський, Курманович, Шепарович, Тарнавський і ще кількох. Крім Едмунда служив ще в українській армії його брат поручник Фелікс, бойовий летун 2-ої летунської сотні в Дулібах. Фелікс помер на тиф на Україні, похований в Крижополі коло стації. Як сам Едмунд мені оповідав, вони оба не мали найменшого поняття про українське походження свого батька і почували себе Німцями-Австрійцями. По повороті з італійського фронту, коли вже віденські часописи широко описували бої у Львові, їх мати звернула їм увагу на їх українське походження і заявила, що вони повинні негайно зголоситись до української армії, щоби помогти здобути своїй Батьківщині державність. А не прийшлось цій чужинці зробити це легко. Фелікс був її улюблений син і страдальниця-мати наложила на старшого брата Едмунда обовязок пильнувати його, як зіниці в голові. Та проте „чотирокутник смерти" взяв свою жертву. А безстрашний кіннотчик-партизан Едмунд Шепарович відкладав з дня на день свій відїзд до Відня, бо боявся станути у вічі своїй матері.

Едмунд Шепарович був бравий старшина-кіннотчик, особисто надзвичайно хоробрий, небуденних стратеґічних здібностей. Спосіб, в який висмикнувся з Бриґадою і великим обозом з усіх петельок, що накладав на нього Котовський, вказує це недвозначно. Була в нього розвинена у великій мірі військова ініціятива і підприємчивість. Рішався скоро і рішення виконував без закиду. Щиро полюбив своїх українських підвладних і почувався тілом і душею українцем. Дуже добре опанував українську мову (найліпше з усіх німецьких старшин) і вживав її в слові і в письмі. При кінці 1920 року вернувся до Відня, де працював в Каринтському банку, а тепер, як зачуваю є монопольним власником якихось автоматів у Відні. Довший час удержував листовний контакт зі своїми друзями в Галичині.

Начальником штабу бриґади був молоденький сотник Осип Заславський, бувший бойовий летун з 2-ої летунської сотні в Дулібах. Цей старшина посідав хіба всі додатні прикмети доброго летуна, що позволили йому виконувати важкі обовязки начальника штабу більшого зеднання кінноти без закиду. Незвичайна хоробрість, вміння орієнтуватись в складних умовинах партизантки, великий, як на молоденького старшину, засіб сильної волі, а при цьому ризикантська вдача (добути або вдома не бути) робили з нього доброго прибічника холодного і розважного, а проте підприємчивого Едмунда. Сьогодні сотн. Заславський перебуває в Станиславові.

Адютант штабу бриґади сотник Кучера-Кочегарів був Наддніпрянцем. Типова широка вдача українського степовика виладовувалась то в незвичайній вибуховости, то в ніжности, що нічого доброго не віщувала. При цьому був безмежно закоханий у своїй направду гарній жінці, що як вродливий козачок гарцювала на коні в цілому повстанні. Ніде правди діти, всі ми великі і малі були закохані в цій гарній постаті.

Сотенним булавної сотні був чет. Роман Шепарович, найвищий старшина у цілій бриґаді.

Вирізнялись ще в бриґаді між іншими старшинами брати Руменовічі, старший командант I. полку в повстанні, молодший командант кінної скорострільної сотні (першої). Повне їх прізвище: ґраф Руменовіч де Ензираха зукраїнізували наші кіннотчики на коротеньке сотник і поручник Романович. Тепер оба Руменовичі здається старшинами югославянської маринарки. Це були наймиліші старшини в цілій бриґаді. Оба молоденькі, незвичайно гарні, все усміхнені, дотепні. Старший командував в Галичині броневиком, що добре дався в знаки противникові. Усмішка не сходила йому з лиця ніколи, ані як вів полк до атаки на білу зброю, ані при допитах полонених, ані навіть в найтраґічніших ситуаціях. Гарно співав, знаменито наслідував всіх і вся та знав масу преріжних дотепів. Ніколи не тратив зимної крови.

З вдачі трохи сентиментальний, полюбив щиро Україну, якої природний чар постійно підкреслював.

Не менше симпатичний був молодший брат сотника Руменовіча, поручник Руменовіч. Цей дружив з другим командантом скорострільної сотні, буковинцем чет. Яськевичем.

Командант 2-ого кінного полку сотник Ярий (Ярри), старшина австрійських драґонів, судетський німець (тоді казали чеський), був це старший, розважний та холоднокровний старшина. Ярий був дуже поважний і звичайно задуманий. Мав незвичайно гострий, пронизливий погляд, яким пронизував співбесідника наскрізь. Едмунда

Колишні члени У. Г. А. з Угриньковець пов. Заліщики.

Сидять від ліва: ст. Натурка Антін, ст. Хащинський Никола ст. Гарбузяк Степан, ст. Слуґоцький Михайло, стар. ст. Дідушк Йосафат, вістун Мельник Федір, ст. Шкірка Роман, ст. Миронюк Микита, ст. Миронюк Семен, ст. Миронюк Юрко, ст. Никифорів Федір, ст. Шістка Григорій. Стоять: ст. Завацький Іван, ст. Ґуляк Проць, ст. Мельник Андрій, Мельник Іван, Децембер Василь, Шушкивич Іван, Мельник Кость, Ганусяк Лесь Мирнюк Проць, Лисаковець Іван, Михась.

особисто не долюблював. Був це чесний і відданий справі вояка. Вимагаючий, строгий та проте справедливий користувався великим довірям старшин і козацтва. По переході на еміґрацію, до сьогоднішнього дня не пірвав з нею звязків.

„Потіхою" І. Кінної Бриґади був найбільший авантюрник між старшинами і найліпший старшина між авантюрниками, комендант 1-ої „ґвардійської" сотні четар Петро Дереш з Добрян коло Стрия, сьогоднішний відомий літерат. Спосіб, в який розігнав кліку денікінських старшин у винницькому кабареті, зєднав йому славу в цілій бриґаді. Високий ростом, дібрав собі до своєї сотні самих таких великанів, як він, посадив всіх на білі коні і „різав" ґвардійця. Зрештою його „ґвардійці" були такі самі, як їх командір і відомо було, що як де щось сталось, то там напевно була перша сотня. Але нічого правди скривати, як десь витворилась скрутна ситуація, там зараз посилали першу сотню, щоби рятувала. І рятувала! Під Бобриками ця сотня врятувала ситуацію. Як сьогодні бачу першу сотню. На переді четар Дереш, такий високий, що здається з коня ноги по землі волочить, а за ним його шибайголови - удачники. Хвацько вони „кропили" комуну.

Брат четаря Дереша пор. вет. Дереш був бриґадним ветеринарем.

Були ще у нас у Бриґаді два хорунжі зі Львова, рідні брати. На жаль забув їх прізвища і не довелось мені їх ніколи стрічати у Львові. Мабуть залишилися на Чехії. „Балакали" вони знаменитим львівським воляпіком. Їхні розмови на тему витворених ситуацій і їх оцінка з пункту бачення львівського „батяра" були перлинами „львівського" гумору.

А ще в нас була своєрідна фіґура „нашої віри" хор. Зінґер або популярно Співаченко. Бідака не вмів виробити собі в бриґаді належного авторитету. Проте як найближчий підвладний його з чети звязку засвідчити мушу, що виконував він обовязки як слід і з посвятою.

Другий жид в нашій бриґаді, бувший розвідчик з III. Корпусу, хор. Вехер зі Стрия був це хлописько високий, пристійний, добрий кіннотчик (син власника фільварку). Цього боялись всі, бо не жартував і вмів вжити зброї, як було треба. По війні був арештований за приналежність до У.В.О. по звільнені виїхав до Арґентини, де здається помер.

Цікава була 5 сотня в нашій Бриґаді. Її складали козаки з кінної сотні охорони штабу III. Бриґади ЧУГА, що пристали до нас в Берґдорфі. Командував нею сотник Савон, але здається в цілій тій сотні були самі штабскапітани і поручники. Говорили між собою по українськи, співали хором прекрасні козацькі старі пісні. Їх улюблена пісня: „Вже більше літ двісті..." Прекрасно співали! Одягнені в добрі анґлійські мундури, представлялись під військовим оглядом незвичайно корисно, проте цілком відрізнялись від інших частин. Була між ними якась невловна спійня, якесь братерство зброї, якась дивна солідарність, що навела на нас думку, що вони всі старшини. Неохоче входили з нами в балачки і зараз замовкали, якщо розмову звернено на їх минувшину. Треба підкреслити, що була це незвичайно дисциплінована частина, яка зразково поводилась і в службі і поза службою.

Були в нас в Бриґаді теж і старшини італійці: поручник Мараці і містостаршина з Трієсту, якого прізвище я на жаль забув. З останнім була жінка, гарна італійка, що робила конкуренцію п. Кучеровій. Були це „день" і „ніч" нашої бриґади: одна білявка а друга чорнявка. Італійка мала ще добре серце, бо робила на постоях вареники зі сметаною, кажучи ще, що вони ліпші від італійських макароні. На ці вареники запрошувала вічно голодних підхорунжих, котрі спеціяльно на ці оказії чекали.

Багато ще було й інших старшин в нашій Бриґаді. Дивний чоловік: полковий лікар Наддніпрянець сотник Король, що говорив найкращою українською мовою, яку я колинебудь чув і здається мимо всього був самоотверженим „малоросом", що боявся як смерти: „отделенія юга от сѣвера", отаман Єднак, гарний сотник 8 рос. гусарського полку Гриць Гречанівський, щира українська душа, яку виправили большевики на той світ, „ліквідуючий" пор. Сенів, що все нас молодих підхорунжих моралізував, четар Кабарівський зі Станиславова, сотенні команданти пор. Гавриляк, бл. п. Трач і Вайс, пор. Бутенко, сотник Радзієвський, пор. Спервач зі Станиславова і багато-багато інших.

Спомин свій закінчую згадкою про підхорунжих І. Кінної Бриґади з мого найближчого оточення. Добре памятаю їх двох. Обом я міг ходити тоді „по табаку", але держався їх, як міг, бо це для мене були живі зразки. Поважний та серіозний підхорунжий Глібовицький вже тоді мав велике замилування до проповідування і моралізував мене, де міг. Ідучи за покликанням підх. Глібовицький пішов на теольоґію і нині є священником. Підхор. Тарас, краян зі Стрия був його антиподом. Веселий, говіркий, любив заверушитись, де тільки міг. Цього вимагала від нього його жвава вдача. На ньому справдилась пословиця, що лихе не гине. Висланий зі стежою, щоби наладнати звязок з якоюсь там частиною попав до большевицької неволі. Та підхор. Тарас сам втік і визволив ще й своїх козаків. Разом з ними пробився до Ямполя живий та здоровий та втіху цілої Бриґади, що вже його оплакала та по ньому „со Святими" заспівала. Вернувся, мов з того світу. Сьогодні перебуває на Чехії.

З ПОЛТАВЩИНИ ПІД БЕЛЗ

(Зі споминів команданта „2-ї Батерії 1-го Важко-гарматного Запоріжського полку").

Написали: Д-р С. Б. і Ю. К.

З тяжкими боями відходив на початку 1919 року Запорожський Корпус Армії У.Н.Р. з Лівобережної України, а разом з ним його артилерія: гармати, які в обороні Батьківщини несли смерть ворогам в кожнім бою славних Запорожців. А боїв тих було багато: Чи то на вулицях Золотоверхого Києва, чи на Волині, Полтавщині, чи врешті підчас славного походу на Крим. Чули їх і води Азовського Моря в часі боїв за Бердянське. Скрізь, де вітер повівав прапорами Запорожців, там балакали їх гармати. Доля хотіла, що заговорили вони і в Галичині.

З кінцем січня 1919 року Запорожці в відвороті дійшли до Кременчуга. Тут застав „Перший Запоріжський важкогарматний полк" наказ Головної Команди Військ У.Н.Р. відійти до Галичини.

Дня 29. січня 1919 року дістали команданти батерій наказ негайно зявитись у команданта полку полк. Ярцева. На годину 19-ту були всі в готелі „Брістоль", де містилась команда полку. Випитування адютанта полку поручника Вайлянда, яка причина візвання, не привели ні до чого. Довідалися про неї за хвилину. Увійшов полковник Ярцев і відчитав наказ. З наказу виходило, що полк відкомандований в розпорядження Начальної Команди Галицької Армії та що негайно має вагонуватись, і на 1. лютого 1919 р. рушити у дорогу. Слідували вказівки команданта полку загального характеру та повідомлення, що одночасно Головна Команда Військ У.Н. Р. дала наказ по всіх стаціях, від Кременчуга до Тернополя, відправляти ешалон полку в першу чергу, нігде не затримуючи.

Після горячкової підготови батерій в дорогу, поповнення запасів набоїв, харчів та упряжі зі складів в Кременчузі полк в складі 30 старшин, 900 вояків та 400 коней при 12-ти важких гарматах, дня 1. лютого 1919 р. рушив в дорогу.

По лінії Знаменка — Вапнярка — Жмеринка — Проскурів — Волочиська, їдучи без перестанку затримався перший ешалон довше щойно у Волочиськах. Їхала ним команда полку і 2-га батерія. В Волочиськах зачекали на решту батерій. Дня 4. лютого 1919 р. в год. 11 рано полк в повному складі в ешалонах віхав на ст. Підволочиська в Галичині. Тут сердечно стрічали його представники У. Г. А. — З нагоди прибуття до Галичини був виданий наказ по полку, в якому після загальних відомостей про Галичину, була підкреслена ціль прибуття полку як допомоги для Галицької Армії, так як Галичани несли допомогу Наддніпрянській Армії на Наддніпрянщині. Потім був обід, а по нім далі до Тернополя.

В Тернополі, полковник Стефанів передав Команді полку наказ Начальної Команди Галицької Армії, яким „2 батерію 42 далекострільних гармат" відправляли в розпорядження групи „Північ" (пізніше І. Галицького Корпусу У. Г. А.), а решту батерій в розпорядження Начальної Команди. Опісля ті останні були в складі III. Галицького Корпусу У. Г. А.

Ще один скок залізницею до ст. Красне, де „2. батерія" вивантажилася 5. лютого 1919 р. о годині 15-тій і глубокими снігами в тяжкім переході через село Деревляни дісталася до Камінки Струмилової. З приємністю згадує ще й нині її командант сердечне прийняття, якого дізнали тоді старшини й козаки батерії — від пароха села Деревляни — о. Чубатого.

До Камінки Струмилової прибула батерія під вечір 6. лютого 1919. Тут зараз одержали від отамана Микитки наказ завагонуватися і податися в розпорядження сотника Володимира Стафиняка — команди „ґрупи відтинка Угнів", що в той час мала місце постою в м. Кристинополі над Бугом, а частини котрої по кровавих двомісячних боях в Угнівщині саме без зміни і допомоги дальше кровавилися під Белзом з свіжими військами противника.

Ця батерія прибула до Кристинополя 7. лютого 1919. рано, але тут не виваґоновувалась, а переїхала в вагонах ближче Белза на ст. Острів. В ст. Острові, що віддалений від Белза 11. кільометрів виваґонувалась. Вояки й старшини помолилися, розглянулись по історичних Белзьких полях, і дня 8. лютого 1919. рано в перше заговорили запоріжські гармати на галиць. фронті. Саме того дня частини „ґрупи відтинка Угнів" около 5-ої рано розпочали концентричний наступ на Белз.

Побіч батерії поручника Околота — була ця батерія другою з черги, що спомагала піхотні частини „ґрупи відтинка Угнів", пізнішої 9-ої Бригади У. Г. А. через цілий час їх дальших важких боїв за княжий город Белз, що тягнулися майже день в день аж до 14. травня 1919 року, а потім ще якийсь час в часі відвороту аж до вичерпання привезених з Кременчуга 9.000 набоїв.

Батерія мала назву: „2. Батерія 1-го Важкогарматнього Запоріжського Полку". В її склад входили, при чотирох далекострільних 12-цять центиметр. російських гармат — 5 старшин, 21 підстаршин і 202 гармашів. Командував батерією сотник Юрій Кононів — родом з Києва. Його заступником був поручник Володимир Беняк Залужний родом з Холмщини (поляг під Білою Церквою дня 25. серпня 1919 року в наступі на Київ). Господарською і муніційною частиною завідував поручник Ернест Вайлянд німець родом з Курляндії. Крім того до командного складу батерії належали поручник Петро Панченко — родом з Харківщини (учитель з цив. професії — його розстріляли большевики в Одесі в 1920 році) та хорунжий Евстахій Красовський. Всі вояки походили переважно з Полтавщини, було між ними декілька і з Чернигівщини.

В часі боїв за Белз в дні 19. II. 1919 року „2. батерія" стояла під Мицовом і з відсіля обстрілювала позиції і батерії противника в Белзі. Тоді від цільного ворожого гарматнього стрілу впало чотирох гармашів: Іван Мирошниченко, Гаврило Крутенко, Нестор Мирон, Яремко Никодим, усі Полтавці. Величаві похорони їх відбулися щойно 23. лютого 1919 року в Кристинополі. Поховано їх на місцевім кладовищі.

ТЕРЕЗИН

(Спомин з побуту одної частини УГА в ЧСР.)

Написав: *Степан Лисак*

Терезин — мале місточко в північній Чехії, колишня австрійська твердиня збудована 1778 р. за часів панування Йосифа II., по заборі Судетів, зо своїми 4.500 мешканцями лежить тісно у границь нової Німеччини. Та не довго терезинська твердиня пишалась сильними мурами. 1877 року австрійські власти із стратеґічних причин зліквідували твердиню і перемінили на звичайний ґарнізон; залишено в нім постоєм 3 полки війська.

Але не зліквідувала відому терезинську вязницю т. зв. „Малий фестунґ", кругом оточену ровами з водою, що ще й нині у своїх масивних мурах ховає вязнів — найтяжчих злочинців.

За світової війни аж до її кінця — містечко Терезин — було другим Талерґгофом славянських народів. В терезинських казематах „малого фестунґу" — австрійська військова юстиція мучила політично підозрілих Славян Там також замордовано сербського студента Ґ. Принціпа, що своїм пострілом в Сараєві 1914 року — наслідника австрійського трону Фердинанда д'Есте — спричинив вибух світової війни.

В терезинській вязниці мучено і наших людей — українську інтеліґенцію. В тих страшних часах мадярська солдатеска записувала їх їхньою невинною кровю до своїх актів „за зраду нашого монарха". На окремім загоні — на терезинсько-боговицькім цвинтарі лежать ці жертви у вічному спокою. На їх непомітних могилах на малих хрестах прибиті таблиці з іменами — вже давно зтертими дощами та літами. Тільки завідуючий цими „забутими могилами" — безрукий чеський старшина може вам послужити їхніми іменами зо свого архіву та притім розкаже вам, як вони у цьому пеклі гинули з рук мадярських садистів.

В цьому містечку, якого історія записалась вічною ганьбою у поневолених славянських народів (й нас українців), довелось нам — вигнанцям — пережити кілька літ в одностроях Української Галицької Армії.

В осені 1920 року дві сотні частини ґен. Кравса, що тому два тижні прибула з рідних земель до табору в Ліберці, були командовані на бажання чеської команди до Терезина. Нас закватировано у великих касарнях І. Саперського полку. Командантом нашого півкуреня назначено сот. Баковича. Сотенними командантами були: сот. Староселець та сот. Станимір (Бандурка). За кілька днів дали нам в касарнях полатані плащі і такі ж черевики, кріси до рук та гайда на „стражі" — сповняти в ґарнізоні військову службу. Кожного дня по обіді (сотні змінялись) стояла наша одна сотня в повній зброї на розлогій терезинській площі, де чеський дижурний старшина призначував нашим четам службові райони. Наші стрільці сповняли службу біля порохівень, пекарень, лічниць, касарень, команди міста та згаданого „малого фестунґу". З цією службою мала українська команда великі клопоти. Біда була з тім, що в наших двох сотнях був великий підстаршинський стан; майже кожний шостий у четі був старшим десятником, булавним — не вчисляючи степенів нижчих підстаршин. Поважне число підстаршин збільшилося з тим, що багато їх прибуло до Ліберця з італійського полону, а деякі поспішились „служити" до Української Армії а „віденського фронту". Команда міста (чеська) вимагала від нас повного стану мужви до служби, а справники сотень морочили собі голови, звідки їх взяти. Не було ради! Приказ є приказ! Старші десятники, вусаті булавні мусіли також брати кріси на плечі та стояти на стійках біля маґазину. Пригадую собі, що один підхорунжий рішуче запротестував, що з крісом на стійку не піде. Сот. Бакович дуже розлютився й покарав його кількаденним арештом. І це не помогло. Молодий підхорунжий настоював на своїм і чеського кріса на плечі не взяв. За кару дали йому заняття в касарнях.

В 1920 році молода Чехословацька Армія не мала ще у своїх 12-ти дивізіях повного стану. Більша частина армії, переважно леґіонери з історичних чеських земель, тоді знаходились на Словаччині, де недавно мадярські большевики — під проводом мадярського жида Белі Куна — хотіли насильно дати цій країні „повну автономію".

На вічну память годиться пригадати, що в цих боях на Словаччині проти банд Белі Куна брала участь й Гірська Бриґада УГА під командою от. Чорного, і що в бою під Новими Замками полягло 264 українських боєвиків.

Отже зрозуміло, що чехам українські військові частини були дуже корисні, бо „братці" українці своєю кровю помагали братам чехам та словакам будувати їх нову державу.

В місяці грудні до нашого півкуреня в Терезині прилучено ще одну сотню Гірської Бриґади, яка вже перед нашим приходом сповняла тут службу і так повстав І. Український Робітничий Курінь в Терезині. Командантом новоформованого куреня іменовано сот. Івана Вариводу. Сотники: Бакович, Староселець, Станимір та інші молодші старшини з четою підстаршин виїхали службово до інших робітничих відділів на провінцію в Чехах.

При кінці того ж місяця на приказ команди куреня приділено 30 стрільців й підстаршин службово до Дивізійної Лічниці ч. 3. в Терезині. Командант Лічниці полк. д-р Лєдерер приняв від нас звіт та зараз на місці з командантом санітарної сотні призначив підстаршин на такі „посади":

Булавний В. Ґерула — до канцелярії: евіденція хворих.

Булавний І. Березицький — кмдт І. від. лічниці
Булавний В. Волощак — кмдт II. від. лічниці.
Ст. дес. Кіт — кмдт III. від. лічниці.
Ст. дес. Т. Дацків — кмдт IV. від. лічниці.
Ст. дес. М. Рудий — кмдт V. від. лічниці.

Ст. дес. М. Костик — дезінфекція.

Підхор. С. Лисак — канцелярія. Заряд будівничий.

Стрільців і двох вістунів розділено по кімнатах хворих як санітарів. Наші підстаршини у функції ком-тів відділів Лічниці мали повні руки праці. Кожного дня рано виготовляли точний звіт хворих, писали харчеві листки, кликали хворих на лікарську візиту, і дбали про порядок у своїх кімнатах. Крім праці на своїх відділах раз у тижні тримали підстаршини дижурну службу у Лічниці. І тут були з цією службою великі труднощі. Того часу не було ще в чеськім війську порядної дисципліни. На кімнатах хворих лежало багато старих вояків — леґіонерів. Без перепусток, лікарського дозволу, залишали свої кімнати (коли їх не пущено брамою, то перелазили мур) і цілу ніч гуляли, а вранці вертались „лікуватись" до своїх убікацій. Такі випадки ми точно записували до книги звітів. Кмдт Лічниці сам не знав, що йому робити з такими „пацієнтами". Леґіонери — славне заграничне військо. Без сумніву були тоді героями в очах населення й домашнього війська. Полк. д-р Лєдерер навіть не відважився їх покарати, посилаючи оці звіти службово до їх полків, де були приділені. За кілька місяців ми призвичаїлись до нових обставин. Навчились трохи чеської мови, так що наше нове „командування" було з нас вдоволене.

Комдт і шеф-лікар відносились до нас — підстаршин і стрільців — з неменшою пошаною, як до свого війська. Були це старі австрійські полковники, тільки один із них — на II. очнім відділі — ординував підполк. „русскіх" леґій д-р Віметаль.

Наше стрілецтво мешкало спільно в одній великій кімнаті, де порядку доглядав кавалерист ст. дес. Кіт. (Підстаршини мали окремі кімнати на своїх відділах.) Харчувались ми у кухні санітарної сотні. Харчі були добрі. Вибліділі, хоровиті стрілецькі обличчя — від страждання та тифу на рідних землях — по часі поправились й знову виглядали молодо. Що десять днів побирали стрільці 20 кч платні, ст. дес. булавні 65 кч. Старшини мали місячні „ґажі" на рівні з чеськими старшинами.

Терезин — сіре місто. У нім стоять три полки війська, дивізійна пекарня, провіянтура, суд, автокольона та інші військові майстерні. Куди глянеш — всюди „господи" (гостинниці) і закурені фасади старих касарень. Наше стрілецтво радше ходило на прохід до близьких Літомириць. Це ґарне місто, мало 45.000 мешканців німців, що до українців відносились дуже приязно. Тут також стояла одна українська сотня (кватирувала в будинку Команди III. дивізії) з ґрупи ґен. Кравса, під к-дою відомого акад. маляря сот. Ю. Буцманюка. В місті є театр, кіна, першорядні каварні. В міській читальні користувались ми безплатно часописами.

Трохи пізніше в терезинськім курені зорґанізовано Стрілецький Хор та Аматорський Театральний Гурток під веденням чет. Фіґури(?). В роковини українських свят влаштовувано святочні академії та ріжні імпрези, в яких інколи брали участь також німці та чехи. Курінною бібліотекою завідував чет. Сапіщук. Найбільше улюбленим журналом стрільців був добре редаґований „Український Скиталець", в якому були співробітниками й деякі наші стрільці.

Стрілецька могила 22 підстаршин і стрільців У. Г. А. в Белзі. Всі згинули 8. II. 1919. р. під Белзом. 12. II. 1937. їх ексгумовано на воєнний цвинтар в Белзі. Світлина з лютня 1935. р.

В 1921 р. завитав до Лічниці на інспекцію Начальник Головного Штабу — ґен. Ян Сирові. За українців голосився в нього ст. дес. Кіт. Того ж року приїхав до Лічниці сам міністр Народної Оборони — Фр. Удржаль, по смерти А. Швеглі — довголітній премієр міністрів. Тоді у міністра голосився я. Комендант Лічниці полк. д-р Лєдерер до мойого голошення додав: „Пане Міністре! Українці в лічниці виконують правильно свою службу. Я ними задоволений". Мін. Удржаль простяг до мене руку та сказав: „Дякую вам пане „ротмістрже". Я радію, що пан полковник вами задоволений. Перекажіть вашим братам - українцям — мій привіт „На здар!". (Слова ці я гірко пригадав собі вісім літ пізніше, коли за влади цього ж міністра — поліційний комісар в Празі сказав мені приблизно так: „...ви у нас небажані гості... Всіх вас до одного стиснути в кулак (притім показав стиснений кулак) і без милосердя викинути геть").

Пройшов другий рік скитання. Перший Український Робітничий Курінь в Терезині сповняв дальше з крісами службу в ґарнізоні. Кількох старшин з куреня виїхало на продовжування своїх студій до Праги. Курінь доповнено двома четами з табору в Ліберці. Команду куреня від сот. Івана Вариводи — перебрав новоприбувший бул. ст.

жандармерії майор УГА — Іван Дичка. (Помер на Закарпатській Україні 1937 р.).

По короткій недузі помер у лічниці кмдт літомерицької сотні — чет. Чубко та чет. Іван Рудницький. Похорони наших старшин та стрільців відбулись при асисті військової орхестри 42 п. п. з участю чеської військової делеґації, відпоручника команди міста, полків та ін. Заходом українського стрілецтва в Терезині збудовано на тамошньому цвинтарі гарний памятник померщим Українським Воїнам.

На початку 1923 р. наш комдт Лічниці сот. Іван Рудницький виїхав на посаду військового аташе при уряді ЗУНР в Празі. На його місце призначено пор. Хоміцького.

Час минав... Прийшов день 13-го березня 1923 р. Шеф чехосл. мін. закорд. справ д-р Е. Бенеш голосував на тій же конференції в нашу некорисить. Деякі українські старшини з цього приводу демонстративно опустили Чехословаччину та виїхали до інших европейських держав. В слід за цим чеська влада зменшила до мінімум стріл. та старшинам платню й почала до нас відноситись якось холодніше. Зневірене стрілецтво почало гуртом покидати свої частини і розліталось куди хто хотів. Все це відбувалось без дозволу команди частин. Щоби запобігти такому станові — завитав до Терезина з Української Військової Команди в Ліберці покійний ген. Вольф. Палкою промовою підбадьорував він стрілецтво, наказував, просив та обіцяв, що справа поліпшиться.

Військова Команда і Політичний Провід Уряду ЗУНР робили всякі зусилля захоронити в цілости частину Української Армії на еміграції в ЧСР, однак без успіху. Між стрілецтвом ходили всякі вістки. Одні казали, що виїдемо до Югославії, інші, аж до Аргентини, інші твердили, що нас візьме до себе Литва. Що було в тому правди, не знаю, але памятаю, що на цілі переїзду збирано гроші. Кожний давав, хто що міг. Стрілець Палій, що мав свояків в Америці, жертвував на ту ціль 100 долярів. А тих Паліїв було серед стрілецтва більше. Згодом виявилось, що і з цього проєкту нічого не вийшло і тим самим ми залишились на старих постоях. Але не на довго... На весні 1924 р. чеська влада почала ліквідувати українські Робітничі Відділи та Центральний Табор в Ліберці. Більша частина стрілецтва терезинського куреня найшла собі працю у близьких околицях. Працювали на шляхах, при реґуляціях рік, у цегольнях та сільських роботах.

В роках конюнктури праці було всюди досить. Уряди, ні хлібодавці не звертали уваги, що ми чужинці; хто хотів працювати — заняття знайшов. (Пригадую собі, що лише ф-ма „Шіхт" — велика фабрика для виробу мила в Усті над Лабою — не приняла до своїх заведень ні одного українця).

З кінцем р. 1924. я попращався з товаришами та виїхав в півн. Чехію шукати заняття. За якийсь час розїхались останні стрільці й старшини і так ми формально перестали бути вояками колишньої славної Української Галицької Армії.

Учасники Визвольних Змагань із села Милівці, (пов. Заліщики) тепер пов. Чортків: 1) Ряд долішний від ліва: 1. стр. Павлишин Стефан, 2. стр. Чепига Спиридіон, 3. стр. Луговик Михайло, 4. стр. Чепига Михайло, 5. стр. Зубчик Іван. 2) Ряд: 1. стр. Василевич Михайло, 2. віст. Багрій Стефан, 3. дес. Матвіїв Стефан ранений Рудки, 4. дес. Пуляк Андрій, 5. віст. Окулянка Никола, 6. ст. стр. Українець Антін, 7. стр. Паславський Петро. 3) Ряд: 1. стр. Чепига Іван, 2. стр. Пилипів Юрій, 3. стр. Поворозник Гнат, 4. стр. Пуляк Михайло, 5 Пуляк Ілия інвалід 20%, 6. стр. Сенишин Петро. 4) Ряд горішний: 1. стр. Пуляк Петро, 2. стр. Сенишин Еміліян, 3. стр. Пуляк Гнат, 4. стр. Чепига Ілия, 5. стр. Жизномірський Антін, 6. стр. Попик Федор ранений Рудки. Невернули додому: Стрільці У.Г.А. (п. полон) 1. Максимчук Василь пом. Берестя. 2. Ловяк Яків пом. Берестя, 3. Паславський Степан пом. Берестя (лічниця), 4. Крокош Ілия пом. Чортків, 5. Чепига Василь пом. на В. Україні, 6. Барилюк Кирило пом. на Вел. Україні, 7. Колодій Антін поляг в бою під Бережанами, 8. Окулянка Іван пом. на Вел. Україні.

Княжі Голі Гори і Рожне Поле

Написав: *Богдан Гошовський*

(Докінчення)

Зважуючи, що перехід голосівки о на і вповні згідний з законами української мови, доходимо до висновку, що *„поле Ріжна"* (та й „Підріжна") це колишнє *„Поле Рожне"* (в Лавр. Іпат. під. р. 1099), чи теж „Рожне поле" (в Лавр. під 1144), себто памятне місце великого бою українських князів. Що справді був тут бій, і що був це „бій лютий і з обох боків падало багато", цього сьогодні мовчазними і рівночасно багатомовними свідками є дві великі могили, що в них — як можна припускати — похоронили побідники поляглих воїнів - дружинників.

Могили віддалені від себе приблизно 2 км. і менша з них, положена ближче села Борткова (в віддал. ок. 3 км.) має 60 кроків обводу і 2 м. височини, друга, приблизно втроє більша, частинно розорана і важко знати точний її обвід (промір ок. 35 кр.)[9].

Ні про могили, ні про значіння назви „Ріжна" не вміють місцеві селяни нічого сказати, що, вважаю, є теж доказом їх давнього походження.

Залишається розглянути, чи Ріжна лежить „на межі" колишнього володіння Ростиславичів. Коли глянемо на карту Галичини того часу, побачимо, що північна її границя, починаючись на Заході, бігла понад Любачів на півд. схід, проходила на полудне від Бужська, (що залишався по боці колишнього князівства) і підходячи до пограничних Гологір звертала звідси попри Вороняки на півн. схід до чергового пограничного города Плісненська, щоб обнявши його луком, продовжати далі свій півд. східний напрям.

Сьогоднішній Бортків і поле Ріжна лежать в прямій лінії (ок. 20 км.) на південь від Бужська, себто якраз на колишній гал. вол. границі і з того бачимо, що саме тут по побіднім бою сказали князі „досить нам стати на своїй межі".

Коли ж до того пригадаємо собі, що Давид Ігоревич ішов на підбій Василькової волости з Володимира прямо на полудне в напрямі Бужська, де обляг його Володар, то певно і Святополк, прогнавши Давида з Волині рушив на Ростиславичів (прямуючи мабуть на Звенигород), цим самим шляхом на Бужськ, щоб на недалекому від нього Рожному полі понести повну поразку і з розбитками та в соромі вернутися до Володимира.

В обличчі дотеперішніх завваг не залишається ніякого сумніву, що довго розшукуване істориками Рожне поле находиться в сусідстві Гологір біля сьогоднішнього Борткова в Золочівщині і що саме тут пройшов у 1099 р. той бій, в якому — по словам літописця-священика — ввижався „побожним людям хрест, що уносився над Васильковим військом", немов благословляючи його на перемогу над Святополком за його невірність присязі на мир і згоду, бій, що в дальших наслідках поклав основи під продовження української державности в виді Галицько - Волинської держави і поруч з неменш славною перемогою над мадярами під Перемишлем належить до „найсвітліших моментів нашої воєнної історії взагалі" (М. Голубець). [10]).

Правда, був цей бій наслідком княжих невзгодин-крамол, але був він одним з найважніших в тій низці воєн, що ними — по словам Грушівського — оба Ростиславичі в часі тридцятилітнього князювання оборонили самостійність Галицької Землі від Польщі, Угорщини і Волині. Важність боротьби з Польщею й Угорщиною з національного й історичного погляду сама собою ясна — продовжає Грушівський — але й боротьба з Волинню не була позбавлена цієї ваги, хоч на перший погляд може виглядати на просту міжусобицю. — Важно було, щоб Галичина перестала бути прищіпкою до київського стола, якою так довго була Волинь, щоби вона стала метою для своєї династії, яка б подбала про забезпечення тієї загроженої позиції, що її в ролі київської провінції, могли занедбати серед хуртовин, що виснажували енергію київської влади. Завдяки діяльности Ростиславичів заложено підвалини для зросту ваги цієї далекої від центра української волости й треба було тільки чоловіка, що розумів би використати вже зроблене й повести Галичину по наміченій дорозі".

V.

Таким чоловіком був саме Володимирко Володаревич, що вслід за батьком мусів далі відбивати чергові походи київських князів і тоді — як вже знаємо — на Рожнім полі мало знову прийти до збройної зустрічі. Галицький князь одначе, не маючи мабуть доволі сил до бою на отвертім полі, зайняв таку — видно сильну позицію в сусідніх Гологорах, що київський Всеволод навіть не брався тут до облоги, лиш рушив далі походом на Звенигород.

Що Гологори були справді оборонним, хоч певне й невеликим городком - твердинею, на це поза літописом вказує городище, положене на високому, тепер залісеному горбі над сьогоднішнім сільцем Гологірки (колись чи не передмістям Гологір). Це городище — це — по всій правдоподібности — колишній дітинець (внутрішня частина города), забезпечений трьома рядами до 2 м. високих валів, з яких середний начисляє кр. 100 кро-

---

[9]) Молодому місцевому кооператорові Стефанові Шульганові, одному з тих, що „додивлюються до городищ і могил", складаю тут за вказання „Ріжної" і її могил свою подяку.

[10]) В своїй істор. повісті п. з. „Василько Ростиславич" (Берлін 1928) Волод. Бірчак заповів, що її продовженням буде оповідання „На Рожному полі". Видно одначе не появилося, бо — як пише автор, — він „прийшов до переконання, що ліпше вибрати ті моменти з нашої історії, де виступає злука до одної мети, згода й сила, як ті, коли наші князі чубилися й билися". Покинувши по році праці „На Рожному полі" взявся до бою під Перемишлем, який і змалював у повісті „Володар Ростиславич" (вид. Просвіти, Львів 1930).

ків проміру. Певних слідів укріплень довкільного города тяжко найти, мабуть тому, що звичайно бували вони багато слабші від укріплень дітинця, до того ж в нашому випадку не ощаджувала їх праця плуга (городище низче ліса окружають здебільша поля). Деякі познаки валів можна бачити в самих Гологірках та й в напрямі Гологір, але певности щодо цього немає. Нинішні Гологори розложилися оподалік на схід від городища над великим ставом, що його творить Золота Липа. Ріка ця була певне природною обороною города, а кромі неї боронили тут доступу з полудня й неприходимі багна, що простягалися на великому просторі понад річкою Гологіркою, почавши від підніжжа Гологір аж мабуть там під Рожне поле, що положене на вищому поземі. Багна ці, не дивлячись на час і меліорацію залишилися частинно й до сьогодні між Гологорами та сусідніми селами (Стінка, Трудовач, Новосілки, Вільшаниця).

Коли саме й як повстав та розвивався город, про це годі щонебудь — з браку вісток — сказати. Поза згадкою з 1144 р. стрічаємося з назвою Гологори в княжих часах ще лиш один раз в Галицько - Волинськім Літописі під р. 1232, а саме в часах короля Данила, коли зводив він бої з невірними галицькими боярами та угорським королем-наїздником Андрієм. Король, зайнявши Ярославль, рушив походом на Галич і тоді — по словом Іпат. Літопису — „Климята же с Голих гор убіжа от князя Данила ко королеви і по нем всі бояри Галичкі предашася".

З отсеї, такої — на жаль — питомої для того часу вістки про невірність бояр можемо заключати, що Климята був власником Гологір і як такий мав більшу дружину та взагалі був знатним боярином, коли вслід за ним піддалися королеви всі бояри.

Татарське лихоліття, що почалося за володіння Данила, не остало без наслідків і для Гологір. Зі зруйнованого княжого города-твердині остався до сьогодні тільки одинокий свідок - памятка: вали городища. Все інше, побудоване, як звичайно в той час з дерева, не залишило по собі жадного сліду. Все ж, не дивлячись на те, що татарські, а далі й турецькі походи — набіги не вгавали, Гологори не тільки що перебули лихоліття, але стали згодом щораз більше зростати.

Цікавою памяткою завзятих змагань з татарськими наскоками є памятник, здвигнутий на могилі оборонців міста в бою з татарами в 1442 р. Мурований з каменя та цегли заховався по віднові до сьогодні на високому горбі й видніє здалека над місточком. Перед світовою війною поставлено було на його вершку статую Христа, а по боках розмальовано Євангелистів. Зі статуї та малюнків і знаку тепер немає. Заховався мабуть найдовше малюнок св. Марка, бо памятник так і звуть „св. Марко".

Розказують теж, що тут похований „турецький баша", що погиб тут при добуванню міста.

З того може часу походять руїни замку з ломаного каменя, що заховалися до нині разом з оборонними валами. Замок був чотиробічний, з 4-ма баштами й належав до власників Гологір, що ними були до 1441 р. нащадки бояр і звалися Гологірськими. Останній з них, Николай Гологірський, утікаючи, залишив Гологори дочці Єлисаветі, одначе мусіла вона кидати батьківщину, руґована польським шляхтичем Іваном зі Сінни. Галичина, як відомо, опинилися з другої половини XIV. ст. під володінням Польщі і саме польський король Володислав Ягайлоньчик, ставши в 1440 р. теж угорським королем, покликував до Угорщини для военних цілей польських вельмож і шляхту і за це та за інші заслуги роздавав їм посілости українських бояр в Галичині. І так м. і. привілеєм з Буди в 1441 р. надав він Олесько з приналежними Гологорами та Золочевом згаданому Іванові зі Сінни.

Безустанні татарські та й турецькі набіги на Поділля й Галичину змушували до плянової оборони і внаслідок того ряд місцевостей стає сильними твердинями. До ґрупи визначних галицьких твердинь належить попри сусідні Глиняни і Буськ теж гологірський замок. Про його оборонність свідчить хочби факт, що турки в часі походу 1498 року навіть не старалися добувати Гологір, вдоволяючись руйнуванням околиці.

Найбільший розвиток містечка починається з початком XV. ст. Тоді стає воно одним з більших провінціональних осередків торговлі, чому безперечно сприяло положення при т. зв. Кучманському шляху зі сходу, головно з Камінця Под. — тоді великого торг. осередка — до Львова. Торговельний розвиток поступав тут так сильно, що в 1461 р. львівське купецтво, дбайливе за свої інтереси вислало окреме письмо до влади, зясовуючи загрозливість гологірських, рогатинських, теребовельських і др. провінціональних ярмарків для торговлі Львова, чим зменшуються тут доходи королівського мита. І хоч внаслідок того письма король Казимир Ягайлоньчик, зніс названі ярмарки, вони не припинилися, навпаки, Гологори стають де далі таким сильним торговельним осередком, що тут зїзджаються та торгують не тільки краєві купці, але й зі Шлеська, Кракова, Данціґу і т. д.

В XVI ст. гологірські міщани мають вже право побирання мита від перевожених товарів, що сильно пособляє зростові їх багацтва, а вслід за тим розвиткові культури. Численне українське міщанство і дрібна шляхта плекають глубоку національну свідомість і, йдучи слідом львівських міщан, закладають вони в себе церковне братство на статутах і під проводом Успенського брацтва у Львові.

Ближче про діяльність цього брацтва годі щонебудь сказати, але вже самий факт існування цеї одинокої в той час на наших землях національно-церковної української установи доказує високу свідомість і організованість гологірського міщанства. З архіву Ставропигійського Інституту довідуємося, що з весною 1588 відвідав брацтво львівський владика Ґедеон Балабан і що провідниками брацтва, отже і гологірських міщан були тоді два братчики — Васко Бабич і Нечимор Сагайдачник. В той час було в Гологорах три церкви: св. Николая, Рождества Пресв. Богородиці і св. Георгія, а парохом при цій останній в р. 1592 був якийсь о.Василий. В часі світової війни церква ця погоріла і на її місце побудовно в 1927 р. нову мурованy. В тому теж мабуть часі, на всякий раз перед 1630 р. повстала четверта церква св. Тройці в тій частині міста, що зветься „Воля". Всі ці церкви,

хоча й у зміненому виді заховалися досі, з виїмком церкви св. Николая.

Торговельний розвиток Гологір починає постепенно слабнути з кінцем XVI і початком XVII ст., себто від часу, коли право побирання мита від перевожених товарів одержала шляхта. Занепадає тут теж українське ремесло, як і всюди обмежуване в правах ремісничими цехами, а щораз більший у тому часі наплив жидів до міст перемінює згодом майже чисто українські Гологори в зажидівлене містечко.

Все ж у XVII. ст. живе тут численне українське міщанство, серед якого находять теж свій живий відзив тодішні політично-воєнні події, спричинені могутнім зривом Хмельниччини. Свідчить про це лист Самуїла Кушевича, висланий 4. жовтня 1648 р. зі Львова до Варшави зі звідомленням про сучасні події і про зловлення висланника гологірських міщан з листом до Хмельницького. В ньому м. і. читаємо:

„Jusz na nas avis locutius wola hostis adest. Zdraycy mieszczanie głogurscy iednego z pośrodku siebie do Chmielnickiego wyprawili z listem, w którym proszą y żądaią, aby im contra tyrranidem Polonarum (patrz wm. m. p. impiam vocem!) chciał subvenire niemieszkanie, obiecuiąc omnia suppeditamenta bello. Poimany od kozaków imci p. Sieniawskiego. y tu do Lwowa secunda de praesentis przyprowadzony, a po tym na tortury dany iest: prope horam suplicium odniesie, aby y drudzy, poniewasz nie chcą virtutis amore, przynamniey formidine paene deterreantur a perfidia"

Період Хмельниччини, не дивлячись на походи на Львів, не мав для Галичини якогось переломового значіння і українське життя в умовах тодішньої політичної дійсности завмірало тут щораз більше.

Одинокий дотепер вірний церкві й нації міщанський елемент затрачував щораз більше національну свідомість і убожів, зливаючись постепенно з темною селянською масою, а міста й торговлю опанували вже майже всеціло жиди.

З переходом Галичини в 1772 р. до Австрії Гологори, як і майже всі інші міста, уявляють собою напів жидівську місцевість, що безповоротно залишила за собою період найбільшого розвитку з українським міщанством на чолі. Бурхливі події та й невпорядковані відносини XVII. і XVIII. ст. причинилися немало до упадку міста, якому не зарадив і прихід австрійської влади. Правда, все ще відбуваються тут великі ярмарки, одначе не мають вже вони свого колишнього значіння, ані колишнього багацтва товарів. Причиною того було теж проведення нових шляхів, а за тим перенесення торговельних осередків. Гологори залишилися від головних шляхів на боці й ярмарки гологірські стають льокальними і торгують місцевим товаром. Німецький подорожник Рорер, згадуючи в своїй книжці з 1804 р. про золочівський циркул (повіт) говорить, що сильно розвинений в ньому ткацький промисл, а величезні скількости полотна продають на ярмарках в Гологорах. Полотна ці, призначені головно на корабельні вітрила мають і по 25 аршинів довжини і їх збувають до Данціґу посередники-жиди, визискуючи — як сам автор стверджує — ганебно працівників. Самий золочівський циркул збував полотна до Данціґу на суму 4 до 5 тисяч дукатів.

Гологори — містечко жило до світової війни. Вона завдала йому останній і вже смертельний удар. Спалене й зруйноване до шенту, лиш частинно відбудувалося, щоб по війні стати вже тільки селом.

Шематизм Льв. Гр. Кат. Єпархії на р. 1935/36 виказує в Гологорах (разом з Гологорами-Волею) 2404 мешканців, в тому українців 1609, жидів вже лиш 509.

Нащадки колишніх українських міщан і дрібної української шляхти, що колись, для оборони прав рідної церкви й народу обєдналися в братство та плекали вольного духа — оці нащадки стали сьогодні здебільша дрібноземельними селянами, серед яких і спогад про минулу славу княжого города майже затратився. Нагадують одначе про неї вали городища, що в них, на місці колишнього замку-твердині й досі заховалася невеличка, згадувана вже церква Різдва Пр. Діви Марії, що належить тепер до села Гологірок.

ЛІТЕРАТУРА:

М. Возняк: Старе українське письменство, Львів 1922.

Хр. Лопаревъ: Слово о погибели Рускыя земли, Сиб. 1892.

Б. Мусоліні: Navigare necesse — промови і писання, пер. М. Островерхи, Львів 1938.

М. Грушівський: Історія України-Руси, Т. II. і VI.

— — : Жерела до історії України-Руси, Т. IV.

— — : Галицький Звенигород, Записки НТШ, Т. 31—32.

Ст. Рудницький: Руські землі польської корони при к. XV. в.

Д. Зубрицький: Историія древнаго Галическо-Русского Княжества, Львів, 1852 ч. II.

І. Шараневич: Историія Галицько-Волод. Руси, Львів 1863.

М. Погодинъ: Изслѣдованія, замѣченія и лекціи... о русской историіи Москви, 1850, Т. IV.

Петрушевич: Дополненія про Сводн. Гал. русской Лѣтоп. (стор. 11 і 156)

Полное собраніе русскихъ Лѣтописей, Изд. 2. Сиб.

Т. Коструба: Гал. вол. Літопис, Львів, 1936.

Дашкевич: Галицький князь Данило. Р. І. Б. Т. 5.

І. Шараневич: внутр. відносин Гал. Руси в др. пол. XV. ст. Р. І. Б. Т. 5.

Шематизм Гр. Кат. Льв. Епархії на 1935/36.

Р. Маркевич: Гологори — Золочівське Слово, — Золочів 1933, ч. 5—6.

Monumenta confraternitatis Stawropigianae Leopoliensis. Leopolis 1898 v. 1.

(Joseph Rohrer): Versuch über die slawischen Bewohner der österr. Monarchie, Wien 1804.

Ja L m: Starożytny Dźwinogród i „Rożne pole" — Dziennik Polski i osóbno Lwów 1896.

A. Poniński: Listy i akta P. Myszkowskiego, Kraków 1888 (Archiwum istor. Kom. Krak. Ak.)

Atlas geograficzny T. II

A. Czołowski i B. Janusz: Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego, Tarnopol 1926.

Akta grodzkie i ziemskie T. VI. і др.

У ЗБІРНІЙ СТАНИЦІ СТАРШИН у ХВАСТОВІ і КИЄВІ

Написав: *о. Михайло Божак.*

З Бірзулі (гл. Л. Ч. К. за лютий 1939 рік) — наш ешелон по 12 деннім постою — відїхав до Києва. Ми навіть буцімто тішилися, бо перед нами було заняття, а не сіра буденщина та ріжного роду поголоски. Перед нами був: „Курс політичних наук азбуки комунізму", або військова академія „красних командирів".

Та заки прибули ми до Києва — наш ешелон затримався на стації Хвастів 10 днів. Большевики боялися нас відразу відправити в Київ, бо ми були „неблагонадьожні". В додатку ми не були ще роззброєні і могли захопити в Києві „владу" в свої руки. Не тільки „вельможі" большевицького режиму боялися нас, але „самі свої" обсервували нас, підслухували, щоби збагнути наш дух.

У Хвастові не мали ми ніякого заняття. Та зате сензацією для нас були пересування большевицьких боєвих частин та концентрація їх в околицях Києва. Ми бачили на власні очі, що щось робиться і щось буде нового! Поза цим ходили ми по двох, трьох до міста, та з жахом оглядали ми понищені жидівські дільниці міста, які потерпіли від погромів. У місті було тільки кільканадцять родин жидівського населення.

По 10 деннім нашім побуті — дижурний стації Хвастів тов. Прокопов повідомив нашого коменданта ешелону (здається сот. Мельник), що на другий день в 10. год. передполуднем відходить ешелон до Києва. Тому видано приказ, щоби всі були готові до відїзду, та щоби ніхто поза означеною годиною не йшов до міста.

Другого дня не відїхав наш ешелон в 10. год. з тої причини, що паровіз не мав дров до палення (вугля на стації зовсім не було). Треба було нам звідкинебудь пристарати дров. Дрова роздобули з жидівських дільниць міста Хвастова. Паровіз розпалили, він набрав пари і десь перед 12. год. вполудне мав ешелон вирушити в дорогу. Але ми не відїхали. Оце якийсь „отряд" недобитків і босяків таращанської дивізії заїхав на стацію і почав стрілянину. Ця дивізія оперувала коло Вапнярки проти повстанців. Повисідали з ваґонів і пішли в місто „трошки погуляти". Вигукували на ціле горло і провокували нас. Ми сиділи у ваґонах і не відзивалися. Ранених не було, бо славний „отряд" стріляв догори. Вночі „отряд" відїхав до Києва, а наш ешелон в 3. год. 30 мінут відїхав також до Києва. На стації Васильків під Києвом зупинився ешелон 25 хвилин, а звідси приїхав до Києва на „товарну стацію" ч. 2.

Тут стояли ми яких 18 днів. За цей час оглядали ми „золотоверхий Київ". Не зробив він на нас позитивного враження! Всюди було сміття-непорядок! Електрична інсталяція в Печерській Лаврі була міським шумовинням знищена. Монахи присвічували відвідувачам свічками, показували мумії в трумнах, та пояснювали російською мовою. За це в нагороду отримували монахи від нас большевицькі рублі, майже без ніякої вартости. Памятник св. Володимира над Дніпром і Богдана Хмельницького на коні не були знищені. Памятники погруддя царя Александра II. були заслонені дерев'яною скринкою. Михайлівський манастир находився в порядку, але третина монахів опустила мури і крилася по селах. На Фундуклеївській вулиці бачили ми замкнену церкву, а на фронтових дверях від хідника був напис: „Красноармейская библіотека". На базарі мали перекупки мішки безвартісних большевицьких рублів. На базарі увихалися аґітатори, з походження переважно Жиди, отвирали „мітінґи", захвалювали большевицьку владу, яка захищає „рабочіх і крестян" перед експльоатацією буржуїв.

В цім часі стояв у Києві Кіш У. С. С. і містився в бендерських касарнях. Старшини збірної станиці нашого ешелону контактувались з командним складом Коша У.С.С. Від них діставали ми ріжні інформації, а головно, що Київ приготовляєтся скорим темпом до евакуації. Фронт Гол. От. Петлюри і польських військ зближався під Київ. Одного дня вранці прибув до нас якийсь старшина (звязковий) з Коша У.С.С. і приніс нам большевицький часопис „Красноармеєць". На першій стороні цього часопису виднів напис великими буквами: „Зрада Н. Н. бриґади под Бердичевом". Це були галицькі частини, які під Бердичевом перейшли на польську сторону.

Другого дня досвіта большевицькі часописи з ґарнізону міста Києва обсадили бендерські касарні скорострілами, почали стрілянину до вікон і кричали: здатися! — Перелякане стрілецтво з просоння кинулося до вікон і почало відстрілюватись. Кінець кінців Кіш У. С. С мусів піддатись. Красноармейці роззброїли Кіш У.С.С., а командний склад арештували — Арештованих старшин відставили під ескортою до пристані Дніпра, умістили в корабель „Гроза", який Дніпром поплив до міста Гомель. Корабель не доплив до Гомелю, бо був обстрілюваний шрапнелями польських військ, які наближалися. Корабель перед Гомелем причалив до берега. Звідси одних старшин вивезли до кожухівського табору біля Москви, а других вивезли до Архангельська. Про нас старшин на товарній стації ч. 2. большевики правдоподібно забули, нас не чіпали і не роззброїли.

Большевики алярмово евакуували Київ, а здалека чути було гук гармат. Старшини тішились, бо зближався фронт до Києва, а в парі з фронтом думали злучитись з передніми частинами Армії У.Н.Р. Деякі зі старшин шукали притулку—охорони по знайомих у місті.

Коли фронт був близько Києва а шрапнелі і ґранати розривалися на передмістю Києва, охопила нас старшин гарячка; що нам робити і як рішатися? Скликали перед вечором нараду кількох чільніших старшин. У висліді були три гадки і дороги: 1. чекати на прихід польських військ, 2. субєктивно рішатися і вибирати, що кому вигідніше і корисніше, 3. триматися разом і здатися на ласку — неласку долі.

Чет. Михайло Маруневич і я рішились скритися в місті і чекати на прихід союзних Армій: польської і У. Н. Р. Думали ми, що в цей спосіб скорше дістанемося до Галичини. Наше рішення

розбилось... Нас всіх у ваґоні переконав хор. Кубай (нині священик львівської епархії) такими арґументами: „тримаймося всі разом, будьмо товаришами недолі, а що буде, най діється воля Божа, бо так зле і так недобре". Отже: наш ваґон з 15 старшинами і 8 стрільцями лишився на місці. Около 10 старшин ще попередніх днів попроїцало нас і наш ваґон.

Коли вже добре смеркалось, ворожа артилерія перестала бити на передмістях Києва. Де-не-де чути було скорострільний та крісовий вогонь. Пітьму ночі освічували світляні ракети з обох сторін фронту. Ми не лягали спати, бо на сон в напруженні ніяк не збиралось. Ми були переконані, що большевики про нас забули і тут лишимося на ласку долі. Але так не сталось! О 1. год. по півночі заїхала льокомотива на товарну стацію ч. 2., переманеврувала і дочепила до себе наш ешелон. Ми відїхали!...

Приїхали на вузлову стацію Конотоп. Тут побули ми 3 дні. Місцева українська інтеліґенція приносила нам харчі, а в заміну за дарунки повисувались ми стрілецькими піснями. По трьох днях постою попращали ми Конотоп. Жаль було нам пращати Конотоп, бо це місто лежить на пограниччі етноґрафічних земель України. Ми стратили вже надію колинебудь вернутись на Україну і тому на памятку взяли до кишень грудочки української землі з Конотопу.

З Конотопу наш ешелон їхав через такі головні стації і міста: Курск, Вороніж, Козлов, Тула, Калуґа, Москва. Їзда з Києва до Москви тривала приблизно 3 тижні. А це з тої причини, що большевики стягали з Москви і Казаня реґулярні війська під Київ. Майже що години відходили ешелони з військом піхоти і кавалерії Буденного. Після приватних поголосок — Буденний мав сконцентрувати в околицях міст: Чернигова, Ніжина і Прилуки около 40.000 своєї кавалерії, щоби розпочати офезиву на Київ, який був вже в польських руках. Тодішний польський фронт ішов клином до самого Києва. Стратеґічний плян Буденного полягав на тім, щоби скорим маневром вдарити на праве і ліве крило польського фронту, та відтяти головні сили під Києвом.

Уторопи, дня 12. II. 1939.

Микола Лозовий

ВЕСНА 1920

Тоді було... Немирів, Балта, Бершадь...
З кліщів чуми вставали кістяки
І на коні дзвонив в остроги вершник
І грізно знов чаїлись байраки.

І брость часів бронзово гребінь вітру,
З акантами будилася трава —
Весільно степ вбирав зелену мітру
І дитирамби сонцеві співав.

І туга знов зарунена будилась,
Солодко пах степів прадідніх дим —
Бурунна каламуть кипіла в жилах
І струнились полки під сонцем золотим.

Ішла весна у шумах над степами,
І кликала на прю — всім бурям наздогін,
І курява віків стелилась над шляхами,
І била рукоять у тисячлітній дзвін...

Земля пашіла, як роздерта рана,
Зідхали десь могили у ночі —
Ішла весна напоєна і пяна
І кликала, в бандури гремлячи...

Тоді було... Немирів, Балта, Бершадь...
З кліщів чуми вставали кістяки —
І на коні дзвонив в остроги вершник
І грізно знов чаїлись байраки.

Перші сльози князівни Евфимії

Написав: *Олесь Бабій*

Князь Володимир Мономах мав багато дітей, і любив їх усіх, та найбільше любив наймолодшу донечку Евфимію. Любила ту князівну і її мати і всі бояри та й усі киевляни.

Князівна Евфимія виглядом і вдачею нагадувала розспівану малу пташку, і мати й нянька гречиня називали її жайворонком.

Коли князівна Евфимія виросла, її красу славили співаки королівських і княжих дворів. Один співак на дворі князя в Перемишлі співав у пісні, що під сонцем нема другої дівчини, якої усміх був би такий радісний, душа така погідна, як у дочки Володимира Мономаха. Цей поет писав у віршах, що частіше буває затьміння сонця, як сум і журба на личку і в серці князівни Евфимії.

Дочка Володимира Мономаха мусіла бувати на всіх бенкетах у князів, на всіх весіллях і забавах, бо князі говорили:

— Де нема вина — там нема веселости, бо на Руси веселіє єсть пити, а де на бенкеті й забаві нема князівни Евфимії, там також нема радости, бо Евфимія — то як те вино солодке і похмільне.

Мати князівни Евфимії говорила нераз, жартуючи:

— Я ще ніколи не бачила смутку і сліз моеї доні, і мені здається, що вона навіть малою дитиною в колисці тільки всміхалась весело.

А заздрісні подруги, дочки князів і боярів цокотіли нераз:

— Евфимія все весела, бо добре їй на світі на княжому дворі. Та як вийде заміж, та ще й за якого злого чоловіка, то тоді заплаче, і ми побачимо її перші сльози. Відомо, що кожна дівчина плаче на весіллю за воленькою дівочою і зі страху, що собі світ завязала!

Але Евфимія стала на порі, вінчалась у Софійському Храмі в Києві, та навіть на весіллю і на урочистім шлюбі у храмі Божім не пролила одної сльози, тільки всміхалась весело так, як і на забавах. Коли ж епископ Діонізій підчас шлюбу накладав дочці київського князя, Евфимії на маленький пальчик золоту обручку, а обручка впала й покотилась під престол, тоді князівна навіть розсміялась голосно й шепнула до свого жениха:

— Обручка впала! Це знак, що я буду трошки зраджувати тебе!

Але зраджувати свого чоловіка Евфимія і не думала, бо дуже любила його першою дівочою любовю, ще й була горда з того, що її чоловік не якийнебудь московський, чи молдавський князь, а славний король угрів Кольоман.

Кольоман справді був жених яких тоді було небагато і найближчі приятельки Евфимії так завидували їй того жениха, що одна галицька князівна аж захорувала зі заздрости і не приїхала на весілля до Києва.

Інші князівни з Новгороду, Теребовлі й Звенигороду зі заздрости перешіптувались, що король угрів і дикий, і злий, і гуляка, і жорстокий такий, що навіть власну матір бив, тому й Евфимію буде бити. Говорили також князівни, що Кольоман то славний бабій, який має любовниць у всіх краях і всіх столицях, то ж буде зраджувати Евфимію.

Навіть мати Евфимії і Володимир Мономах не любили Кольомана, оповідали, що він на війні власними руками вбивав мечем не лиш вояків, але й старців, то й для жінки не буде ласкавий. Але князівна Евфимія не вірила в поголоски. Вона любила короля угрів саме за те, що в нього був погляд хижого льва, що його слова були тверді як удари меча, що він був сильний такий, що ударом пястука вбивав найміцнішого ворога. То ж як батько відраджував дочці виходити заміж за Кольомана, тому, що він жорстокий і лукавий, Евфимія говорила:

— Таж король повинен бути такий суворий і грізний? Чи маю виходити заміж за московського князя Юрія, який навіть мишей боїться, а як почув свист стрілів у бою, то плакав?

І князівна Евфимія таки вийшла заміж за короля Угорщини. В княжих палатах над Дніпром відбувся бенкет, якого ще не було, як за Ярослава Мудрого, коли дочка того князя Анастазія вінчалась з мадярським королем Андрієм.

Кілька тижнів по гучнім весіллю, яке тривало від неділі до неділі, Евфимія попращала батька, матір, увесь святий Київ, і поїхала з королем Кольоманом до краю угорського. Плакали родичі, плакали бояри і всі киевляни, пращаючи улюблену дочку князя, а Евфимія, як завжди всміхалась і жартувала:

— Ну, і чого ж ви плачете? Я ж не вмерла, тільки починаю нове життя! Іду до чарівної, багатої соняшної країни угрів, побачу нові міста, села, гори, долини і славну ріку Дунай, про яку руські пісні співають, тож треба радіти, а не сумувати.

— Коли ж бо серце болить, що тебе не побачу! — хлипала мати Евфимії і навіть Володимирові Мономахові сльоза сплила на довгу сиву бороду.

А Евфимія відповідала, пращаючи родичів:

— Я колись приїду до вас у гості, колись ви приїдете до мене в гостину, й нема причини до смутку.

— Пращай жайворонку!

— Пращайте, мамусю, і смійтесь так, як я завжди сміюся!

Цілу весну подорожувала молода королівська пара в позолоченій кариті із Києва над Дунай. З королем і королевою подорожував і цілий почот слуг, війська, що провожав Кольомана й Евфимію аж до Тухольських гір. Тут короля й королеву привітали угорські князі з угорським почотом та військом, що приїхали на стрічу володареві. Побенкетувавши з уграми біля Тухлі, русичі вернулись над Дніпро, а Кольоман і Евфимія рушили в дорогу через Карпати.

Та одного дня серед синіх карпатських гір

Евфимія занедужала. Заболіла пелехата головка, замлоїло під серцем, закололо в боці. Занепокоєний король покликав лікаря, який їхав з королівською парою, і затривожений чекав, що лікар скаже. Лікар подавав Евфимії якесь пахуче зілля із гір біля мадярського кордону, нашіптував і говорив, що то злі людські очі наврочили королеву. Але як лікар відійшов, Евфимія обняла Кольомана, всміхнулась своєю соняшною усмішкою й шепнула королеві до вуха:

— Той твій лікар дурний, як ось ця вівця на полонині, хоч аж у Венеції вчився. Я цілком не хвора, тільки Бог поблагословив мене і я буду матірю!

Тепер вже радощам Евфимії не було краю і вона говорила, жартуючи:

— Мій Боже! Ми ще з Києва по шлюбі до Будапешту не доїхали, а то Бог уже благословив мене! Видно, любить Бог мого Кольомана, коли так скоро зіслав своє благословення...

Та королівській парі не довелось доїхати до Будапешту тим шляхом, куди задумав їхати Кольоман.

На самім кордоні Угорщини, коли король і Евфимія спочивали над потоком, і коли королева мріяла та вгадувала, чи в неї буде донечка, чи син, нагло пригнали на конях угорські гінці і сказали королеві вістку:

— Володарю наш! В цілій Срібній Землі гірські опришки підняли бунт! Вони вбивають усіх вірних слуг короля угрів... Володарю! Ти мусиш оминути Срібну Землю, де палає полумя повстання, бо інакше опришки можуть вбити тебе і твою достойну жону!

І король з королевою не поїхали через Срібну Землю, тільки завернулись назад аж ген над ріку Сян, потім поїхали аж на словацькі землі й у половині літа щасливо добились до Будапешту.

Не минув і місяць, а королева Евфимія привела на світ донечку таку красну, як рання зоря, й назвала її Аделяйдою.

І ось для Евфимії почались дні життя ще веселіші, як над Дніпром: Вона мала донечку, яка кожним усміхом збільшувала радість життя королеви.

Королева мала пишні строї, яких не мала жадна княгиня в Києві, й Евфимії аж серце билось з утіхи, коли вона гордо пишалась на бенкетах дорогими сукнями з самоцвітами, нараменниками, діядемом із перел дорогоцінних. На бенкетах у короля Кольомана лились вина гойніше, як на скромнім дворі князя Володимира Мономаха, тому королева Евфимія веселилась.

Польський король, молодий і гарний, як мрія, як лицар із казки, подарував Евфимії дороге соболеве футро, позолочені чобітки з діямантами, на балях цей король слав красуні Евфимії свої зідхання у дарі, тож чого мала сумувати королева землі угорської?

Чому мала не веселитись прекрасна Евфимія, коли король Кольоман кохав її так палко, як палке сонце над угорською долиною, як палка пісня угорської пушти та танок чардаш, який Евфимія вчилась танцювати у пишних срібних салях королівської палати? Як було не веселитись молодій королеві, коли любов Кольомана була як ті палкі вина з угорських винниць над синім Дунаєм?

Евфимія навіть не тужила за Києвом, бо в Будапешті, як над Дніпром усі любили її і не звали інакше, як „ясним промінем зі Сходу".

Королева Евфимія не жалувала, що звінчалась не з українським князем, але з королем угрів. Вона знала, що не одна князівна з руської землі виходила заміж за угорського короля чи князя, тому вважала угрів побратимами й приятелями русичів. Таж Кольоман говорив нераз, що ту киреу, в якій його коронували, вшили й вишили не мадярські руки, але трудолюбиві руки українських монахинь Василіянок із руського манастиря в Вестримській Долині. Королева Евфимія їздила на прошу до того манастиря і черниці оповідали їй, що цей манастир заложив славний мадярський король Стефан. Знала Евфимія і те, що в Вишеграді є український манастир, і що в тім манастирі монахи, які прийшли на просьбу угорського короля Андрія, аж із Київської Печерської Лаври, тепер щодня моляться за щастя й долю короля мадярів і за величність і побіди угорського військa над ворогами.

Молилась королева Евфимія і в Толмонові в руськім манастирі, де бачила образ княгині Анастазії Ярославни, дружини короля угрів, Андрія, яка цей манастир збудувала на славу руського й мадярського народу й на славу володарів Київської Руси й Угорщини.

І ці манастирі й слова ченців скріпили віру Евфимії, що русичі й угри то два братні народи, тому вона була щаслива, що стала королевою угрів та вважала Угорщину своєю батьківщиною.

В році 1100 королева Евфимія, відсвяткувавши пятиліття свого подружжя, була навіть веселіша, як у Києві і в листі до матери писала: „Твій жайворонок співає ще веселіше, як над Дніпром".

За три місяці мати Евфимії відповіла письмом, яке привезли післанці: „Дорогий Жайворонку! Я стужилася за тобою і мушу тебе відвідати. Вижидай нас з початком вересня".

Король Кольоман, прочитавши письмо з Києва, сказав до дружини:

— Твоя мати приїзджає перший раз до держави угрів. Ми мусимо виїхати аж у Карпатські Гори твоїй матері на стрічу. Поїдемо тим радше, що мій приятель, князь із Хусту запросив мене на лови на медведів. Чи ти поїдеш зі мною?

— Де ти, Кольомане, там і я!

І в половині літа король Кольоман із дружиною їхали в позолочуваній кареті в сторону Карпат. Евфимія минала села, міста всюди бачила багатих, щасливих мадярських вельмож, заможних селян, що кланялись королеві до землі й кликали „Елієн!". Тому думала Евфимія:

— Щасливий той угорський край і щасливі угри під владою мого чоловіка!

Бачучи розсміяні лиця угрів, слухаючи пісень угорських співаків, Евфимія сміялась весело, як і в дитинстві та думала:

— Коли стріну мою матір, скажу їй, що її донечка ніколи в житті ще не плакала.

В місті Хусті королівську пару привітав князь Беля і його дружина Анна, а по семи днях гульні й бенкетів, князь Хусту, його дружина й гості ви-

їхали в Карпати на лови, після яких мали вітати гостей із Києва.

Над рікою Тисою в селі Райгороді король Кольоман і князь Беля залишили жіноту в палаті барона Ґальгочія, а самі вибрались зі слугами в Карпати на лови.

Був погідний, підосінний вечір. Королева Евфимія, знуджена самотою, вийшла з княгинею Анною над ріку Тису на прохід. Любувались красою гір, слухали шуму бистрих хвиль і борів соснових та розмовляли про найновіші строї королівни польської..

Несподівано з доріжки в лісі до них долетів гомін пісні. Це йшли молоді дівчата й хлопці в українських вишитих сорочках і співали:

„Через Карпати, через зелені ішли татари,
Боже наш, Боже!
Скрились ми, втікли ми, душу спасали,
Доленько, доле!
Та як в Карпати прийшли мадяри
Боже наш, Боже!
Ані де скритися, ані подітися,
Доленько, доле!

Королева Евфимія стояла, мов скам'яніла:

— Княгине Анно! Звідкіля тут взялися руські люди? Хто це співає пісню мого народу тут у краю угорськім?

— Тут нарід руський, тут пісня руська, бо тут же руська країна — Срібна Земля Підкарпатська — відповіла княгиня. Я сама руського роду... так, як ти... Моя мати із руських бояр із Пряшева..

— Не смійся з мене, княгине! Я королева Угорщини, але я жила все тільки в палаті в Будапешті і я думала, що в угорській державі всі піддані крови угорської... Я думала, що руські люди живуть лиш над Дніпром і над Дністром...

— Ні, королево! Тут у Срібній Землі під Карпатами тільки мадярська власть, мадярські полки, мадярський батіг і мадярські посіпаки, що здирають з народу данину й податки. Але нема тут мадярських селян, тільки мадярські барони... Ту у нас руська мова, руська віра і звичаї...

— Я бажала б піти в руські села побачити, як живуть руські люди... Я пять літ не чула рідної мови, пісень українських і навіть дочка моя Аделяйда не вміє ані слова руської мови...

Королева й княгиня входили до вбогої хати старого хлібороба. Привітав їх сивоголовий, майже столітній старець. Не знаючи хто такі його гості, почувши від двох незнайомих жінок українську мову, старець думав, що це дочки руських бояр, які в тім році піднімали повстання проти угрів. Тому сивоголовий хлібороб заговорив до своїх гостей сердечно і щиро:

Королева Евфимія питала, сидячи край вікна:

— Ми люди руські, руська в нас віра і серця руські... Хочемо знати, як живе нарід руський під владою угорського короля...

Хлібороб сумно похитав головою і відповів:

— Вірю, що ви руського роду, бо мова ваша така як і в нас... Ви певно дочки тих бояр, що підіймали повстання і тепер криються часто в наших горах та дебрах... Хочете знати, як живеться нам під владою мадярського короля? Погляньте на наші села, порівнайте їх з мадярськими селами над Дунаєм, і ви вгадаєте яка наша доля...

Королева Евфимія дивилась через відчинене вікно на убоге українське село, бачила напівнагих бідних селян в обдертих лахміттях і личаках, бачила дітей і дівчат схорованих із голоду й нужди, тому озвалась сумно:

— Над Дунаєм я не бачила таких убогих сіл! Над Дунаєм я бачила тільки щасливих багатих хліборобів, що співали весело, всміхались весело, і я сама всміхалась до них!

— Старенький хліборобе, розкажи нам щось більше про долю руських людей під владою короля Кольомана.

— Скажу вам усе, що мені на серці накипіло. Нема мені чого боятись, бо і так мені пора в могилу забиратись...

Гай, гай, що казати: Руським людям так гірко жити під владою короля Кольомана, що неодин з нас завидує тим русичам, які впали в боротьбі в недавнім повстанні у тім році як король угрів привіз собі дружину з Києва. Кольоман батько для угрів і кат, ворог лютий для русичів. Ніхто, а тільки він запровадив у нас панщину, і ми мусимо трудитись пять днів у тижні для дідичів, баронів, а тільки день для себе... Завзялись королівські посіпаки щоб вигубити руських людей, щоб по нас і сліду не стало, щоб у Карпатах було лиш мадярське право, мова і звичаї і віра мадярська: Наші церкви замикають, пускають із димом і нам велять молитись чужою мадярською мовою. Навіть на вулиці коли хто руською мовою заговорить, його ловлять королівські посіпаки, січуть нагайками до крови, нераз і життя відбирають. Хіба ж ви не знаєте, що в нашому селі повісили недавно трьох русичів, що права нашого зі зброєю в руці боронили? Хіба ж ви не чули, що мій син Августин сконав у темнім льоху у вязниці тому, що своєї віри й мови руської не хотів виректись, та у мадярськім війську з повстанцями воювати, руську кров проливати? Хіба ви не бачите, що багато наших хліборобів у землянках свій вік коротає, бо королівські війська спалили хати русичів повстанців? Чи ви не чували, що ось на тих смереках королівські слуги вішали синів руського народу за те, що в повстанні Срібну Землю визволити бажали? Ось погляньте на мою спину, то побачите як живеться нам під владою короля угрів!

Старець скинув драну свитину і згрібну сорочку, й королева побачила ще незагоєні шрами і засохлі рани:

— Хай Бог почислить ті мої рани королеві Кольоманові, і хай божий проклін упаде на короля Кольомана, на королеву і на дітей королівських за ті рани мої і за кривди народу руського!

Королева закрила все усміхнені очі дрібною рукою. Потім станула біля вікна, дивилась на убогі села, що дрімали серед гір, оповитих осінними мряками, і важка задума й сум упали на душу королеви, як налягали важкі мряки на верхи Карпат.

І королева дивлячись на рани старця, заридала голосно, ревними сльозами.

Це були перші сльози князівни київської, королеви угорської, Евфимії.

Від Видавництва

Повідомляємо всіх заінтересованих, що збірка матеріялів до АЛЬБОМУ УГА вже закінчена. Друк цеї Пропамятної Книги розпічнеться вже в найближчих днях.

Як відомо всім колишнім учасникам змагань УГА, майже весь ілюстраційний матеріял поодиноких частин УГА пропав підчас переходу за Збруч, а опісля на Великій Україні. Залишилися світлини лише у поодиноких учасників УГА дуже часто понищені і непридатні до репродукції, а також без потрібних пояснень. Це є причиною спізнення появи АльбомуУГА.

Запевняємо, що доложимо всіх зусиль для того, щоби друк Альбому УГА закінчився якнайскорше.

Управа Видавництва і Редакція Альбому УГА

Від Адміністрації

До цього числа долучуємо почтові складанки та просимо П. Т. Передплатників вирівнати біжучу передплату за II чвертьрік 1939 р. Всіх залягаючих з передплатою просимо урегулювати справу своєї залеглости, щоби Адміністрація могла посилати їм аркуші споминів А. Камінського „В волинській тихій стороні".

Вп. Романа Шевчука, автора „Спомини 17. літнього вістуна", просимо подати свою адресу.

Адміністрація

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. річник (Число 4) Квітень

ЗМІСТ:

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kałyna", Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawrockyj.
Redaktor: Wasyl Sofroniw-Łewyćkyj. Drukarnia „Słowo" we Lwowie, ul. Czackiego 6.
Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина", Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.
Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово", у Львові, вул. Чацького 6.